

Čs. dokumentační středisko
nezávislé literatury
Referenční exemplář dílny
ERLANGEN
VI. 1991
Josef Jelínek

[Říjen 1985]

O B S A H :

Jan Trefulka: Z pětasedesáti let svého života	[1-2]
Zdeněk Rotrekl: Le fleuve - řeka	[3-18]
V. Havel: Výkřik prozření	[19-21]
Ka rel Pecka: Pohořelý básník	[22-29]
Zd. Urbánek: Muž na svém místě	[30-33]
Milan Šimečka: Promluva k přátelům o knize...	[34-37]
Mir. Červenka: "Rozměrem originálu"	[38-42]
Milan Jungmann: Kunderovské para doxy I.	[43-51]
Kl: Zpráva o stavbě památníku...	[52-53]
KO: Více než 13 řádky o...	[54-63]
Anketa: M. Šimečka - Milá Lenko!	[64-67]
Milan Uhde: Případ Platfus	[69-71]
Luďvík Vaculík: Na účet podniků	[72-74]

Copied from a type-written carbon copy, bound, and
made available by

DOKUMENTATIONSZENTRUM ZUR FORDERUNG DER UNABHÄNGIGEN
TSCHECHOSLOWAKISCHEN LITERATUR e.V. for research and
information purposes. Copyright continues to be held by
each individual author and must be strictly observed. If
clarification is required, please consult the Centre
before publication of any item.

DOKUMENTATIONSZENTRUM
SCHWARZENBERG 6
D-8533 SCHEINFELD
Tel. 09162/7761

O B S A H :

- Jan Trefulka: Z pětasedesáti let svého života
Zdeněk Rotrekl: Le fleuve - řeka
V. Havel: Výkřik prozření
Ka rel Pecka: Pohořelý básník
Zd. Urbánek: Muž na svém místě
Milan Šimečka: Promluva k přátelům o knize...
Mir. Červenka: "Rozměrem originálu"
Milan Jungmann: Kunderovské para dcxy I.
Kl: Zpráva o stavbě památníku...
KO: Více než 13 řádky o...
Anketa: M. Šimečka - Milá Lenko!
Milan Uhde: Případ Platfus
Ludvík Vaculík: Na účet podniku

Z pětadesáti let svého života

prožil Dr. Zdeněk Rotrekl, básník, esejista, prozaik a publicista v nápravných zařízeních tolik let, jako hrabě Monte Cristo v pevnostním vězení. Ta doba mi už jako mladému čtenáři vždycky připadala fantastická, nepřežitelná, nepravděpodobná. Stejně nepravděpodobní mi připadali lidé, kteří se v šedesátých letech vraceli z vězení. Nechápal jsem ani jejich minulost, ani jejich názory, za něž byli proti všemu právu a rozumu zavřeni a poznamenáni na celý život. Zdeněk Rotrekl, s nímž mne v brněnském bufetu seznámil společný kamarád, byl pro mne tehdy přízrak, nevím, jestli tenkrát ještě chodil po domech zapisovat spotřebu plynu, nebo už doléval olej do nouzových výstražných lampiček, nevěděl jsem o něm téměř nic, nečetl jsem od něho jedinou řádku. Teprve v r. 1968 jsem dostal jako lektor nakladatelství Blok rukopis jeho básnické sbírky Malachit. Nemohu říci, že by z toho byla láska na první pohled, vzdálenost mezi jeho a mým světem byla příliš veliká, ale od té doby jsme se znali, a ta známost se později proměnila v dlouholeté přátelství. Po celou dobu, co trvá, žasnu nad zázračnou morální silou, která Rotreklovi umožnila začít znovu, nejen bez zatrpklosti, ale dokonce s neuvěřitelným pocitem dluhu ke kulturnímu společenství, jehož součástí se přese všechno vždycky cítil být. Snad proto, že už potřetí prožívá umělý přerýv v dějinách české kultury, stala se pro něho nutnost kontinuity jako předpokladu smysluplného jednání

a tvorby přímo posedlostí. Žádný fakt nebo vzpomínka, které doplňují obraz literárních poměrů nebo životních osudů polozapomenutých a zapomenutých autorů a knížek, nejsou dost nepatrné, aby pro ně neskočil přes plot, a to ve věku, kdy už lidé nemyslívají na cizí pířka, ale spíš jenom na vlastní peřiny. Tak je pětadesátiletý Zdeněk Rotrekl vlastně šťastný člověk, protože se podivuhodného a dost nečekaného pohybu nejen v literatuře, ale i v duchovní obci, která mu leží na srdci jistě ještě před literaturou, dožil a může se ho účastnit. Vidím, jak tím pookřál a ze srdce mu to přeju, protože vím, že není jenom věřící, ale také vidoucí, že jeho nejlepší básně strhují konkrétností a expresivitou stejného rodu, jako obrazy jeho milovaného El Greca. I v Rotreklových básních je, ať už viditelně nebo neviditelně, v pozadí město, v němž prožil svůj život, i v nich se pojí intelekt a víra s osobitým viděním, které se třeba i deformací proporce, času, relace i slova zmocňuje skutečnosti za skutečností, za vnější podobou lidí, událostí a věcí.

Zdeněk Rotrekl na rozdíl od Dumasova románového hrdiny nezasvětil svůj život na svobodě nenávisti a pomstě. Trochu se tomu někdy i divím. Nevím, jaký podíl má na tom jeho Bůh, snad právě on mu přisoudil velkorysost a toleranci, spíš si ale myslím, že se k nim Zdeněk Rotrekl propracoval vlastní životní zkušeností a ze svobodné vůle. Přeju mu, aby se mu v dalších letech podařilo uskutečnit všechno, co si předsevzal jako básník i jako vášnivý udržovatel kontinuity v posledních desetiletích i přes staletí.

K 1. říjnu 1985.

Jan Trefulka

Zdeněk Rotrekl:

⁵ L~~á~~ FLEUVE - ŘEKA

Bílé a tmavošedé čtvercové kostky / asi tak čtvrt metru krát čtvrt metru / se posunovaly v prostoru, který neměl strop. Jako strop sloužilo shromaždiště lidí v pestrých šatech, jímž proletovalo ptactvo / nejčastěji holubi /. Vodorovně prorůstající stropní stromy / asi palmy / byly ověšeny věnci.

Zeď hned vlevo při vchodu do prostoru / patrně zeď, snad zeď / ustoupila před zbrojnošem na koni. Zbrojnoš bodal kopím vyvýšeného muže. Kůň vykračoval a řehal. Kopí se zdálo zlacené / mohl to být přelud zraku /.

Dále vlevo a dopředu / tyto směry je však nutné považovat za krajně nepřesné / hleděl vzhůru holohlavý stařec s bílým vousem. Na první pohled celý prostor vypadal jako vylidněný, leč každý krok čtvercového dláždění přesvědčoval o omylu. Dlažbu totiž jakoby navíjel na otáčivý buben kdosi v podzemí, ačkoliv blíže k pravdě by byl ten, kdo by z tohoto zdroje pohybu usvědčil nepřehledné shromáždění na těch místech, kde bývá strop. Tedy každý takovýto pohyb-krok znamenal setkání s poloukrytými / a skrývajícími se / lidmi, zvířaty a ptáky. Tak třeba vpravo / v polovině neurčitého prostoru / muž třímal sněhobílou květinu. Jiný muž s kyjem v ruce / nebo s holí / kráčel po oblacích. Jinde se dvě ženy tak zabraly do důležitého a dlouhého hovoru, že nad nimi ze tmy vystupující tvář si musela raději přiložit prst na ústa a dát jim tak znamení.

Nejvíce překvapovalo veliké množství děťátek. Některá si rozverně vylezla na maličký balkónek a mávala ručkama. / Balkónek zastřešila sedící zralá žena / v levé ruce měla dvě plochá, svítící dřeva, v pravé číši neobvyklých tvarů /. Balkón zavěsil určitě sám sebe vlevo, víc dopředu, orientujeme-li se známými směry, které zde v nejmenším neplatily, jako neplatilo běžné označení dole, nahoře, podlaha, strop atd.

Řeklo by se, že prostor byl románem plným osamocených dějů i osamocených postav, prožívajících vzrušeně svůj jedinečný děj, jsou-ce ději, při bližším pohledu však se s úžasem zjistilo to,

co lze nazvat prací dějů. Skutečně každý děj tvrdě, vášnivě a urputně pracoval uprostřed množství váz, očí v trojúhelníku a dolů rostoucích květin, k něčemu zřejmě konkrétnímu se upínaje.

Stále se někde mezi sloupy usmívala děťátka; všude byl slyšet jejich výskot, zdánlivý šťastný výskot, který měl za úkol něco zakrýt, k něčemu záhadnému přispívat nebo aspoň ukazovat.

Lavice po obou stranách / i tento údaj je nepřesný / se sunuly tak, že nechávaly mezi sebou mezeru. Po obou stranách / stranách? / se jich tímto pohyblivým způsobem napočítalo třináct s mezerou, dále sedm s mezerou a směrem vysunutého čela osamělce dalších pět. Nepříliš jistým pohybem se konečně dospělo tam, co lze nazvat / s odvahou / vpředu. / Muži s holemi a dětmi si hleděli své práce a stanovených úkolů, leč pozorovali, střežili a dávali neurčitý pokyn, mnohdy snad sami sobě /.

Úplně vpředu, takto zhruba nazváno, visel asi mrtvý, polonahý muž se schýlenou hlavou a vysoko nad ním, nade všemi ději, zřejmě jako tajemný, více méně tušený člen shromáždění sršel paprsky ptáček s rozepjatými křídélky / pravděpodobně opět holub /.

Proč toho muže nechávají viset, mohli se tázat mnozí kolem, ti, kteří se zjevně či skrytě jakýmsi nevysvětlitelným způsobem k němu vztahovali jako k ději v ohnisku dějů? / Muž vyjadřoval děj i dějiny v nepochopitelné životní zkratce /.

Venku, to jest naprosto jinde, se ozvalo kvílení předzvědných sirén. Liduprázdný prostor vlastně bez střechy a beze zdí / víme již, že zdánlivě liduprázdný / se naplnil dvěma dalšími a odlišnými postavami se svými ději, obsaženými v kruhu jisté spřízněnosti. První příchozí uposlechl ihned gesta u vchodu a sedl si na zastavivší dřevěnou lavici s černými vrypy po jiskrách z dávných požárů. / Vyloučíme-li ovšem požár celého prostoru /.

Druhý pohlédl na nápis ozdobně visící nad mužem s holí / kyjem / a četl:

DESPERATARVM RERVM AVXILIATOR

Mlčel, čekal, pak se ohlédl / v rozpacích? ve strachu? / a váhal / před jakým rozhodnutím? / Když ustaly detonace v ulicích, ta pomlka ve známé hudební větě sřetězených výbuchů, jedna z postav vyšla z onoho prostoru a druhá se vydala za ní do tohoto prostoru.

Přešli tak Minoritskou ulicí s filiálkou Samenhandlung jednoho slavkovského zahradníka / Austerlitz /, zabočili na Orlí

kolem kráteru po drobném úlomku nevyzpytatelné bomby a doposud nikdo neměl odvahu promluvit.

Až na Cejlu se jeden osmělil. / V ulici Na ponávce spatřil vytlučená okna synagogy /. Český neuměl, německy sotva pár vět. Uprchl z francouzského zajateckého tábora. Jmenoval se Gervais Garcette.

X X X X

Štíhlá žena s bílými vlasy stála uprostřed pokoje s vysokým stropem, jaký se dělával koncem minulého století. Hleděla chvíli na fotografii v černém rámečku a pak širokým oknem pozorovala řeku. Od jejího okna přes malou zahrádku k zídce s čilimníky a od zídky k řece nebylo víc jak osmdesát metrů. / Nikdy ji nenapadlo tuto vzdálenost změřit, ale měla to udělat, třeba to bylo jen důležitých padesát metrů /. Nízká zídka s drátěným plotem oddělovala ulici a řeku od její zahrady s jednoposchoďovým domem a už ten, kdo stavěl dům a zídku, řece nedůvěřoval. Stávalo se patrně dávno před stavbou, že řeka při povodni zaplavila někdejší polní cestu až k viaduktu.

Za řekou, tou čarou, kterou se dívala skrze olše jakoby někoho očekávala, pískaly vláčky posunovacího nádraží. V ty měsíce polovesnické předměstí žilo zbystřeným sluchem, cvičeným týden po týdnu, protože jenom sluch mohl zachránit. / Před válkou žilo hlavně zrakem, čichem a hmatem /. Na hlášení leteckého poplachu nebylo spolehnutí, jako třeba na začátku týdne - týdny však pozbyly smyslu - kdy hloubkoví letci bombardovali trať a neozvala se ani siréna hlásící konec náletu.

S postupující dobou se nedalo bezpečně věřit ani sluchu. / K večeru slyšela dětské hlásky a na vykachličkované chodbě s hnědě natřeným dřevěným schodištěm někdo pořád sypal hrách z juchtových pytlů /.

Po viaduktu rachotil doposud úspěšně vlak, jak dlouho úspěšně, to nevěděl ani strojvedoucí, jenž celou svou práci považoval za zcela zbytečnou, protože vlak mohli rozstřílet na kterékoliv stanici. Měl příkaz pečlivě založený v hnědé knížence / Arbeitsbuch a Kennkarta /. to mu stačilo a řídil se zrakem i sluchem zároveň, připravený kdykoliv zastavit, vyskočit z lo-

komotivy a lehnout pod nejbližší strom. Přežít chvíli.

Mírnilovné nebe nepřemýšlelo o nějaké významné změně. Žena po paměti vzala černou knihu z mramorové desky kusu nadbytečného nábytku. Zalistrovala k poslední kapitole a četla, zároveň v duchu počítajíc: " - I viděl jsem šelmu vystupující z moře, kteráž měla sedm hlav a deset rohů. A na rozích jejích deset korun a na hlavách jejích jméno rouhání. - " Počítala hlavy, rohy a koruny / státy a národy /, neboť šelma, "kteráž měla ránu od meče, ale ožila" rozkazovala "všechněm malým i velikým, bohatým i chudým, svobodným i ve službu porobeným, aby měli znamení na pravé ruce své, aneb na čelích svých -."

To odpovídalo. Oni mají ta znamení, někdy na ruce i na čelech a šelma byla poražena v předešlé válce, ale co když se jedná o jinou šelmu, ne o tuto dnes, šelmy minulé i budoucí mají svá rodová pokrevnosti. Nad posledním odstavcem / osmnáctým / se zarazila: "Tuť jest moudrost. Kdo má rozum, sečtiž počet té šelmy. Nebo jest počet člověka, a jestliž počet ten šestset šedesáte šest." Přepočítávala na bílém okraji strany novin měsíce, dny a léta, pořád jí nevycházel počet šelmy, stmívalo se ve všech koutech a žena usínala.

Číslicemi počtu šelmy prostupovaly v stmívání a usínání odstavce novinářského článku Následky šeptané propagandy: " - Nikdo z rozumných lidí přece neriskuje svou bezpečnost proto, aby poslouchal pivní hovory z Londýna, které nemají smyslu a které ještě nikomu neprospěly," pod který se podepsala souhláska ch s tečkou, a toto oznámení: "Ježto ku dnešnímu dni byla zjištěna v Brně-Židenicích v důsledku poslechu nepřátelského rozhlasu silná protiněmecká propaganda, nařídila německá státní policie v Brně zabavení všech radiopřístrojů v Brně-Židenicích u protektorátních příslušníků." - následovalo označení sběren, celkem pět a zpráva ČTK: "New York: Podle zprávy United Pressu z Londýna oznamuje časopis London Star, že bývalý bolševický zahraniční komisař Žid Litvinov - Finkelstein je v nejbližších dnech očekáván v Londýně k poradám o urychlené pomoci bolševikům -." Sběr radiopřijímačů se Obřan netýkal, aspoň zatím, a to polospící ženě ulevilo.

Nezaslechla odemykání brány a příchod dívky se dvěma muži, doléhalo k ní jenom monotónní přesýpání hrachu na chodbě, neměřitelný šumot přesýpajícího se času.

- Už jsem tu, maminko, - řekla Eva, - Františka znáš a tohle je jeho kamarád Gervais. -

- To jsem tak dlouho spala? - vylekala se žena.

Jejich příchod přece postrádal jakoukoliv souvislost s usnutím, tedy proč se vylekala? Francouzské jméno jí připadalo směšné, vždyť tak se jmenuje druh sýra, ale neptala se dále ze zvyku tušíc, že je lepší se neptat, vědět co nejméně, chovat se co nejtíšeji, a konečně si připomněla, že v posledním domě ulice, na níž dosud nepozorovaně bydlela, žije po svém pan Tvarůžek, což ji smířilo se jménem Gervais.

Francouz vyhlédl z okna a ohlásil všem svůj objev, podle něhož asi nikým nezjištěný.

- La fleuve. -

X X X X

- Běžel už pes? - zeptal se trestanec.

- Neviděl jsem, - odpověděl druhý.

Třetí trestanec mlčel. Chvilí hleděl do malého ohně, potom pomalu vstal ze špalku nedávno skácené borovice / pro šachtu před týdnem vymýtili značný kus lesa / a šel k šedivé haldě sbírat dřevo.

Skupina po příchodu na šachtu vždycky na tomto svažitém místě rozdělávala oheň. Byl odtud výhled přes dvojnásobné oplocení na silnici, vedoucí hluboko dole zleva doprava. Odkud vede a kam, nevěděli a nebylo to pro ně důležité. Při rozednívání však vždycky očekávali, kdy poběží pes za svým neznámým úkolem. Malý, šedivý psík s čumákem skloněným k zemi den co den běžel zleva doprava po upuštěné silnici, na níž nikdy neviděli živé duše / a co by také pohledávala v té přísně střežené krajině /.

Dohadovali se, odkud jde, kam a proč. Naproti svému pánu? Za nějakým psím úlovkem? A proč ta pravidelnost? Kde přenocuje? Tušili sice, že vlevo asi bude vesnice obydlená lidmi, tam mohl mít útulek, mohl patřit dozorcí, krmičce dobytka, důchodci, přivydělávajícímu si na státním statku, ale co když nepatřil nikomu, co když psí povinnost mu přikazovala běžet po silnici a měla smysl sama v sobě? Co když nejenomže nepatřil nikomu a nikomu neběžel naproti, co když svým psím čumákem tušil, že možná

něco dávno ztraceného najde nebo se s někým setká? Co když pes měl naději?

Trestanci věděli, že každý jejich krok pozorují ostražitě oči. Koridorem uvnitř oplocení občas přešel strážný a s druhým strážným si vyměnili místo v budce z prken vysoké asi deset metrů. Do rozednění celý koridor, obklopující šachtu i tábor, geometricky kreslila a pak ze tmy vyřezávala světla na stožárech, postavených hustě vedle sebe.

Shora to musí být pěkný pohled, myslívali si, ale nikdy neviděli přeletět letadlo, patrně i průhledně nekonečný prostor nad nimi vyjmuli z prostorů, kam letadlo vletět smí.

Nezačínali přikázanou práci nikdy dříve, dokud po silnici nepřeběhl pes. Viditelné pouto mezi světem za dráty a světem uvnitř, tajemný svazek mezi živým zvířetem spoutaným neznámým úkolem a jimi, spoutanými známým úkolem, se vytvářelo již měsíc, pokud by někdo měsíce počítal. Běžící pes, který je nevnímal / vzdálenost činila dobrých pět set metrů /, byl znamením, signálem, že je třeba pokračovat ve výkopu rýhy pro kabel.

Třetí trestanec shodil náruč důlního dřeva, které podivná síla rozdrtila na drobné kousky, takže se nemuselo štípat, otřel si ruce o šedivé kalhoty se žlutými pruhy po stranách a rozvázně sypal tabák na cigaretový papír.

- Proč člověk rád hledí do ohně? - otázal se spíše sebe první.

- Protože oheň je život, myslíš, - řekl druhý, - jenomže oheň a život jsou dvě různé věci. Má oheň naději? -

- A má ji život? -

- Život je důsledek naděje, všechna minulost vůbec byla proto, že v ní žila naděje, tato chvíle - /, ale to si víc myslel než vyslovil, tato chvíle ohně a očekávaného psa má naději v sobě samé, naději si rozprostřelo dýchání života jako podmínku anebo jako zbytečný zvyk /.

- Tak řekni, tato chvíle, - naléhal první, který nemohl slyšet, co si druhý myslel.

- Nevím, ale tuto chvíli musíš vidět zevnitř, rozžvýkat ji, polknout, strávit a tak dokola s chvílemi a s kilometrovými řetězy chvil, pak ji vidíš uvnitř sebe, víš, viscerálně a v souvislostech - /, už zase víc myslel než mluvil, ale sedící začali tušit, co si myslí, jak se to stává lidem ustavičně žijícím

spolu, spícím spolu na stejných slavnících pod stejnými dekami, káležícím spolu na společných latrínách, srkajícím spolu stejné jídlo ze stejných šálek ve stejnou, nařízenou hodinu, dýchajícím společný vzduch s neznatelnou chutí hořkého záření, lidem, kteří mohou být sami jedině ve spánku, ve snu a ve snění o domově, který zatím neznámé síly přemístily jinam jako rozdrtily důlní dřevo, vlastně ani ve snění nebyli sami, ale to už zase jiná samota v jiné podobě ukazovala jiné tváře, protože, a to trestanci dobře věděli, samota žije v různých podobách, i když je jich strašně málo a mívají někdy váhu gotické sochy.

- Podívejte se, - ukázal rukou na dráty třetí. / Pozoroval totiž upřeně delší dobu jakési pohybující se místo vně oplocení, nevšímaje si zdánlivě rozhovoru, ačkoliv zaznamenal každé slovo. Trestanci vnímali jaksi paralelně všechny okolní děje, vzájemně se popírající a přehlušující zvuky v pohybujících se simultánních pásmech z nejrůznějších prostorů naráz, jako naráz polykáme vůni, barvu i chuť jídla /.

Ozval se přidušený výbuch a šikmo vzhůru vyletěla raketa. Do drátů vběhl vyděšený zajíc a zakličkoval ve zmatku jako před neviditelným nepřitelem. A v tu chvíli spatřili v záhybu silnice úplně vlevo malého, šedivého psíka s čenichem u země.

- Běží pes, - vykřikli všichni a vzrušením vstali.

Tajemný signál ze světa vnějšího, toho za plotem, ze světa neznámých úkolů zvířete v tom podivném soužití trestanců a psa, soužití nerozdělitelného dráty, byl jim povellem k práci a k dohnání toho, co zameškali.

X X X X

Na cestě vedoucí prořídlym hájem, jemuž ze setrvačnosti říkali Wilsonův les, odmítající dobové pojmenování, se František a Gervais zastavili u mýtky, kterou si vybrala bříza za trvalé místo pobytu, veřejně hlášeného.

Eva přišla z opačné strany, než čekali, a zdaleka na ně mávala. Když k ní přišli / měla předat pokyny jedné skupiny z Vysočiny /, ukázala beze slova na jeden strom.

- Sova sněžná, - vykřikl s údivem František, - to není možné, jak se sem dostala? -

Šedobílý, do sebe zahlubaný pták, seděl bez hnutí na větvi borovice, jistěže po svém denním zvyku spal a tiskl se ke kůře pně. Z jeho sídlišť ho zahnalý boje na východě / předpokládalo se, že boje tam jsou / do těchto bezpochyby klidných končin.

Francouz měl odevzdat obálku před boromejským klášterem na Údolní ulici muži, který se mu ohlásí slovem "la Fleuve".

Pak se rozešli; František s Evou zamířili k Pisárkám, Gervais po kolejích do města.

Na Kamenomlýnské zaslechli z bytů vídeňskou kukačku. Ti, kteří směli mít radiopřijímače, nechávali je zapjaté právě kvůli tomu. Kukačka oznamovala, že se z jihu blíží svaz bombardovacích letadel. Teprve směřoval-li na město, zazněly sirény.

To jsme projeli, zamyslel se předčasně František v předtuše náletu. Nebude-li vzkaz doručený, stěží obnoví spojení a bude muset navždy odjet na Vysočinu. / Navždy znamenalo do konce války /. Nepovažoval tento způsob úvah za nejvhodnější /, myslet na katastrofální eventualitu je nejbludnější příprava k rozhodování /, ale nemohl si nikdy pomoci. Plán, rozvíjený rozumem a jakýmsi ponorným zřídlem, překombinuje leckdy detaily, na některém se zastaví a celek mu uprchne a s ním i smysl plánu. Ale tušit, ba vidět, jak uchopená katastrofální možnost již již překračuje práh současné chvíle a svým pohybem běží v důsledcích k hrozivým týdnům, volit tuto předem ztracenou možnost, riskovat, tedy přehlížet algebru a zkušenosti starých, vědět, že volená budoucí katastrofální možnost vyjádří tebe v úhrnu / přijmeš-li právě ji, a ne tu bezpečnou a lacinou /, bývá chvíle vteřinového hrdinství.

A toho slova se především děsil. Zvolit budoucí katastrofu věrností úkolu - prohře, úkolu svému, který si dobrovolně přičkl, to všechno mu připadalo v této hodině možného náletu na rodné město jako chiméra času a chiméra zvoleného místa.

Myslet si, že tento týden vlastního života /, svářící se s jinými týdny a měsíci /, vymyslel někdo jiný a jaksi předem plánoval, je omyl, který opakují generace na vlastní kůži. / Ve stáří pozdě bycha honit /. Život hodin a chvil se vytváří v sobě, dáváje podle svých předpokladů rozličné ukazatele cest přímo před oči. Nabízí možnosti a volitelnosti / jen po nich sáhnout /, ačli si ovšem dobrovolně nepřidělí zmatené nevolitel-

nosti, zcestné odtažitosti a bezvýznamné podružnosti, popírající to hlavní. Konec konců všechno spočívá v tom prastarém tak a ne jinak, v nezczitelné vůli t a k anebo v podlehnutí tomu, být někým jiným proti sobě. K tomu stačí přehlédnout detail, je-li vůbec detailů. / Z detailů se stane životní mezník, předěl, kráter po bombě toho uvnitř. /.

Přeslechl letecký poplach v mátožném kruhu uvažování a Eva se k němu přitiskla, jako se zvíře tiskne k noze, která ho vede na smrtící injekci. Teprve hukot několika leteckých svazů ho přesvědčil o světě vně jeho mysli. Hukot se blížil, nabýval na intenzitě, jako stoupá povodeň a strhuje zem.

Sluchem postřehl detonace ve středu města, tam přece nejsou žádné vojenské cíle, ale o vojenské cíle nikdy v dějinách nešlo, to věděl. Vždycky šlo o nevojenské cíle uvnitř člověka zkoumajícího sebe a porovnávajícího sebe s tím vně. Jediným strategickým cílem je v člověku to, co mu říká: budu svou zvolitelností, nebudu vnuceností, nepřijmu nic než to, co si určím.

Nepředá-li Gervais vzkaz, zbývají dvě možnosti: odjet na Vysočinu / se stálou otázkou pro koho a proč /, nebo zůstat čili vzdát to. Čelit povodni anebo jít s ní. Anebo si nahlas v obřanském údolí pískat Auf der Heide blüht ein hübsches - -, potichu Kalinku anebo si nepískat nic, krmit králíky a poslouchat Londýn.

Nadšení pro věc se má tázat věci, co je zač, a hlavně se varovat abstrakt. On chtěl mít v ruce živou svobodu pro všechny, jako kdysi v dětství míval meloun. Meloun může držet v ruce jenom jeden nebo všichni - ale - a to je ten rozdíl - každý svůj meloun, který je jistě jednoho druhu, každý drží v ruce svůj meloun, který si zasloužil, vydřel, jinak mu vypadne z ruky a sežere ho dobytek.

- To je ale pitomé přirovnání, - vzdálila se od něho Eva.

- Mně to jinak neukazuje, v tuto chvíli ne, - řekl on, protože opravdu víc nevěděl a jeho mládí mu víc napovědět ani nemohlo.

- Jistota je tohle, - vzal vlhký kámen, shodil z něho mravence, čichnul k němu a hodil ho proti pni mladého topolu na břehu Svratky blíže k Jundrovu.

- Trefil ses, - vykřikla Eva, - náhodou. -

- Tak o téhle jistotě nemohu přesvědčovat někoho, kdo ne-

měl v ruce kámen, neviděl mravence, nenašel si svůj topol pro stvrzení zkušenosti, kdo pozbyl pravou ruku - -

- Mudrlante - odtáhla se Eva úplně, - nikam s tím nepříjdeš. -

- To jsi možná řekla správně, - odpověděl, - každý, kdo udělá svobodně to, co teď já s tím kamenem, to dotáhne, - zaváhal, - i snad na šibenici. A pod ní nepřesvědčí nikdo nikoho o ničem. A jen hlupák by přesvědčoval. Přesvědčuj esesáka - -

- Co v tvém případě přesvědčí? -

- Tam, - zdůraznil, - už je pozdě. Hlídej první krok. Hlídej si tu plíživou šibenici, ta je nachystána na každého. -

- A co když se netrefí? -

- To na věci nic nemění. Rozhodnutí k tomu ho vyjadřuje a v odpovědnosti je obsažený celý, víš, celý, celý svůj, tak a ne jinak. -

- Proč ses do toho vůbec dal? - optala se a myslela tím Františkovo spojení se skupinou na Vysočině. - Existuje něco jiného než pud sebezáchovy? -

- Existuje, ale jmenuje se to jinak. -

X X X X

Po mnoha letech přemístili trestance na šachtu jedenáct k odbíhačům na odvale, což se neobešlo bez mrzutostí mezi závoďem a oddělením výkonu trestu na táboře. První trestanec mezi tím zemřel, jiného přeřadili na čtvrté patro. Za měsíc ho našla odpolední směna oběšeného na výdřevě. Prý se oběsil, ale tomu nikdo nevěřil, aspoň ne ten, který věděl, že někdejší partyzán zahlédl jednou na šachtě jako civilistu konfidenta téže skupiny.

Při směně pět set kočárů, jak říkali huntům, si spočítali, že mají v nohách dvaatřicet kilometrů na hlavu. Střídali směny, odpolední, noční a ranní, pes patrně zapomněl na ně a oni na psa. Ostatně pes mohl uhynout jako člen odbojové skupiny. Mistr Poláček z nedalekého Milína jim už nemohl dávat příkazy. Odešel do důchodu a hlídal vnoučata.

Na kolejnici u těžební klece se ozvaly úderý signálu.

- Máme pohov, - oznámil druhý trestanec, - kupluje se. Zalehneme. -

Ale nezalehli.

Třetí trestanec zanotoval beznadějně slováckou píseň Zaspala nevěsta v strážnické dolině a v dřevěné boudě odbíhačů nezaznělo rezonancí ani jedno prkno. Odbíhač byl Moravan, to mu sice nikdo nezazlival, ale nikdo se k němu nepřipojil v tušení něčeho neobvyklého. Trestanci měli léty a většina desetiletím vycvičený smysl pro nastávající neobyčejnosti, pro něco zvláštního a mimořádného, vymykajícího se z běžného řetězce dní, týdnů a měsíců. Nazývali to předtuchami, vyskytujícími se konečně kdekoliv jinde.

Neznámé síly k nim přidaly dalšího, který měl za sebou teprve pět let trestu / říkali tak zvaného trestu /.

- Dobře poslouvej, - nakouzl chvíli třetí, - jsme tu jednáctý rok. Za tu dobu se přece leccos rozleží v hlavě. -

/ Za tu dobu se rozleží i sýr romadur, který jim dávali k večeři, myslel si nynější druhý, ale není k jídlu /.

- Co chceš říct, - zapraskal jiný trestanec revmatickými klouby prstů nepotřebným pohybem, - řekni jasně. -

- Tak dobře, měl jsi pravdu nebo ne a dokaž to. Nejsem filozof, ani historik, ani spisovatel. Filozofování vypuště ihned a na soud dějin, jak píšou noviny, si počkej po smrti za dvacet let, - řekl třetí trestanec, kterému se ta otázka zadržovala delší dobu. / Manželka se s ním rozvedla a syn vstoupil do podezřelých služeb. Dostal družstevní byt a auto mu spotřebuje tolik, že otec z lágru na to asi přispívá, nevěděl to bezpečně, zase spíše tušil /.

Druhý trestanec přemítal. Přemítal o tom vlastně už delší dobu a o leccems podobném pět let za války. Trochu zestárnul, zešedivěl a zhrbil se. Vypadal jako stín sebe v zrcadle, ale neuvědomoval si to. Tehdy, kdy se rozhodl / a prásknul dlaní do neviditelných hodin / se mu zastavil čas a rezivěl. Zrezivělý čas ztratil s ním souvislost. / Snad neztratil, kdo to ví a kdo to počítá? /

Tahle pravda, která si přece mohla vybrat svůj opak, se neměří úspěchem či neúspěchem, množstvím dětí, ziskem, odměnou, souhlasem ostatních / slyšel těch souhlasů ostatních tolik, že to mohlo vycpat stránky dějepisu, slyšel nadšené souhlasy s opravami, není nic, s čím by ostatní nesouhlasili, ale je to rozhodující? /

- Podívej, někteří přihlížející se zapletli, spadli do toho jako myš do flašky, nevěděli, o co jde. -

- A kdyby věděli? - naléhal třetí.

- Někteří odešli, k tomu měl kdokoliv několik let času, než všechno oplotili. Jiní by dělali totéž, co dělali tušíci, - řekl druhý, - třetí možnost není. -

/ Co s ním budu přesýpat písek v hodinách, myslel si, do sázky nevsadil jenom své tušení, i kdyby toho nebylo, sebe vsadil a nelituje /.

- Chyba, zase chyba, věříš, že nebyla třetí možnost? -

- Ale ano, to víš, že byla, tvářit se na svém písečku, který nepozorovaně vyvlastňují až po poslední vlastní myšlenku, po poslední pusu hezké holce anebo, tak ti to dám do ešusu, těm ostatním dokonce věřit. Znáš to slavné Komu věřit a znáš i stejně slavnou odpověď, i ty, kteří tak odpovídali. Taky v tom byly popravdy, - sáhl po balené cigaretě druhý, přestože si dal termín, od kdy přestane kouřit.

- To máš mladej těžký, - obrátil se na trestance, kterého jim už loni přidělili do party, každému, koho věznili méně let než jeho, říkal mladej, - to máš jako smysl života, a to on nechce, - ukázal palcem na třetího, - nad filozofií od lopat ohrnuje nos a chce selskou řeč. Smysl života je jedna věc, smysl tvého konkrétního života a jeho činů zde a ne jinde a ne jinak, druhá věc. -

Byl si jistý tím, že mezi nimi není fízl. O každém, kdo přišel na lág, se vědělo všechno po poslední poluci na slamníku v Jáchymově, od prvního výslechu před lety, všechno se vědělo o všech, kdo se kdy a jak zachytil drápkem a na co.

- Ale když už chceš důkaz, - řekl a šel k huntě na kolejích, vedoucích k zvláštnímu oddělení RAS.

- Tady máš v mé ruce smolku, - pokračoval, - vidíš smolku? -

Modrostříbřitý kus čisté uranové rudy ztěžkl v jeho rukách. Vrstvil se tisíceletí, vytěžili jej vlastně dávno, / i když nevěděli, dávní předkové, co vytěžili, a leckde po vesnicích si z tohoto kamene stavěli domky a chlěvy / někdy cítil z těch úlomků táhnout zvláštní, stříbrné teplo, jiní necítili nic.

- Tohle je pravda, - dodal, - a teď dávej pozor. -

Vzal z huntě kus vzácné uranové rudy a hodil jej na opačnou stranu mezi břídličnatou hlušinu. Hrouda proletěla kolem sloupu, který tu bezúčelně stál, zasypávaný novými a novými vozíky hlušiny, a roztříštila se na svahu, kam z místnosti těž-

mistra vysypávali i kbelíky smetí, papíru a všelijakého svinstva, pokrývají neviditelným zářením všechn bezcenný šutr a odpadky.

- Sleduješ mě? - ptal se, - toto je pravda. -

X X X X

Stará žena odvrátila oči od řeky a sluch od přesýpání hráchu na chodbě.

Do pokoje vstoupil potrhaný Gervais.

- Já vám hned uvařím kávu, - pověděla spiklenecky a česky, - mám ještě trochu z dřívějších let. A na chodbě se umyjte. -

Zsinalý Gervais řekl: - La fleuve. -

- Ano, - odpověděla žena, - já rozumím. - A šla vařit kávu.

Gervais položil na stůl jakousi obálku, rozhlédl se po pokoji, znovu nahlédl z okna na řeku a chystal se zasednout za kulatý stůl.

- Tak tady máte kávu, - žena nesla důstojně podnos s konvicí a se dvěma šálky přes dřevěný práh.

Ale Gervais zmizel, jak záhadně přišel.

X X X X

- Prosím tě, - balil si cigaretu s tabákem Taras Bulba druhý trestanec, - co se stalo s Františkem? -

- To se raději neptej, mně vrtá v hlavě Gervais. -

- A proč? -

- Pochop, při náletu na město v listopadu u kláštera boromejek zahynul. Prý. Totiž určitě. Chceš-li to přesně, tedy dvacátého listopadu před koncem války. A do bytu na Mlýnském nábreží v Obřanech přišel začátkem prosince nebo koncem listopadu. Dříve ne. -

- Jak to víš? -

- Tenhle mluvil s tou paní, - ukázal na čtvrtého trestance, který přikývnul hlavou.

- Ona si datum zapsala. Dvaadvacátého listopadu, la fleuve. Eva to našla v kalendáři, - řekl čtvrtý.

- To nesouhlasí, - zašeptal druhý.

Mezi trestance vstoupilo tajemství jako bílá mlha smývající hrany tvarů, která působí úzkost, avšak smiřuje něco s něčím, vysvětluje napovězením. Mlha je veliké milosrdenství, do něhož vstupuje světelná duše.

- V životě, chlapče, souhlasí všechno jenom těm, kteří z vlastní nechápavosti vědí přesně na milimetr dopředu i dozadu - na tisíc let kdejaké pípnutí. Jako drittes Reich und andere. -

A dál mlčel, jako by střežil to tajemství, tu svou mlhu jako holohlavý stařec s bílým vousem v minoritském kostele. / Stejně si on, stařec, podle něho mlačeje, odseděl jenom pět či šest let, San Juan de la Cruz /.

X X X X

Stará štíhlá žena s modrýma očima se náhle vzepjala na své židli z ohýbaného dřeva.

Zneklidnila ji řeka, vzdouvající se hodinu od hodiny a zaplavující už ulici k zídce její zahrady.

Vstala a rozkazovala řece: - Přestaň - nesmíš -

Svitava dál plavila s kalnou vodou kurníky, zbytky chat, na jejichž prknech seděli podivní ptáci ničemu se nedivíce, malí králíčkové přemítali pysky, voda zaplavovala ulici i malou zídku s čilimníky, štíhlá žena v lehoučkých šatech vstala, rozkazovala řece a řeka neposlechla.

- Tak půjdu, - řekla, - já ti zabráním, - a vstoupila do vod, které zaplavovaly všechny příbytky lidí a zvířat.

Nemělo to žádný smysl ověřitelný rozumem, / žena pravděpodobně zešílela / ale co když i tak existuje smysl ověřitelný něčím jiným? /.

Vstoupila do vod povodně, křičela, ale vlny byly nevšimavé. / Vlny povodně jsou vždycky nevšimavé, jako by se jich nemohla týkat jiná, ještě větší povodeň z opačné strany nebo z boku, jako by neměly potuchy o zániku a věřily ve svou nesmrtelnost /.

Vlny s ní strhaly šaty a ona ve své stařeckosti zůstala nahá.

Povodeň sunula před sebou tanky, minometná děla, zastaralé vozatajstvo s mladíčky, kteří nechápali, o co běží a co se děje. Žena se zachytila rukou větve mladého doubku, který nepozorovaně

vyrůstal na břehu Svitavy.

- Maminko, - křičela Eva z ulice, kde zůstávalo ještě suché místo, - vrať se, my všichni budeme žít - -

To byla poslední slova, která svým smrtelným sluchem zachytila. Nepostřehla už, že vysoko na břehu stojí Gervais, František a všichni trestanci, mávají na ni a volají.

- Ale ona přece nemůže zemřít, - opakoval si potichu jeden z nich, vracející se v myšlenkách k poslednímu důkazu ve věci pravdy na šachtě a sledoval mladé chlapce. Ti rozplétali velké klubko a snažili se zachytit ženu lanem.

/ Otázkou však mu nebyla existence důkazů, jejich skrytá povaha či počet, ani jejich svobodný smysl ho už nyní tak příliš nezajímal, ten se patrně měří jinak a jinde; kam pohlédl, všude se svažovaly hřbitovy s nespočítatelnými hroby neznámých vojínů důkazů, začal ho zajímat důkaz v dějinách za předpokladu, že dějiny trvají. Znepokojilo ho, že dějiny se možná opravdu kdysi zastavily tak, jako se jim ve vězení zastavil vnitřní čas a oni mumifikovaně nestárnuli ve své zvolené a poznané pravdě a rozhodování, to by, uvažoval, snad nebylo to nejhorší. Nejasnou pravděpodobnost nalézal ve faktu, kterým lze vysvětlit všechno / to jest polovinu vysvětlitelného /; že dějiny nepostupují s časem, že kráčejí nazpět a zabydlují se v jeskynních dobách. Dějiny o hroby důkazů a o důkazy skrze hroby nemají zájem, snad navíc se dějiny rozhodly nebýt dějinami a hroby ponechaly na starost někomu jinému. Komu asi? /

/ Ale to si po svém trestaneckém zvyku říkal pro sebe o sobě v domnění, že si tak znovu připomene a ozřejmí sdělitelnost sebe samého, svých činů sobě, sdělitelnost hrobů i ženy v řece, že se tak znovu přesvědčí o uvěřitelnosti a ověřitelnosti svého svobodného rozhodování. Někdy mu připadal smrtelný věnec jeho činů nepochopitelný, neuvěřitelný a nesdělitelný. Mátlo ho to, proto tak často mluvíval o sobě sám se sebou /.

/ A tu si vzpomněl na pohyb navíjených čtvercových kostek / asi tak čtvrt metru krát čtvrt metru / mezi děťátky, vázami a očima v trojúhelníku, mezi ženami a shromaždištěm postav v místech, kde obyčejně bývá strop, na práci dějů a na ptáčka s rozepjatými křídélky, na balkón, zastřešený ženou s číší a se dřevy v rukách, na pohyb, vztahující se se všemi ději - s tím, co se nepřesně nazývá dlážděná podlaha, a s tím, čemu říkají z neznalosti strop - ke svobodně visícímu muži - důkazu /.

/ Znovu si připomínal, co tehdy viděl, když se k němu blížil živý Gervais a rozhlédl se v úžasu po rozvodněné řece, vyrušený jakýmsi světelnými pohyby kolem sebe, které skrze tunel pod viaduktem vířily a mávaly něčím, co mohl považovat za světelná křídla mlh /.

Všechno, na co pohlédl, se svobodně vznášelo na světelných křídlech, hroby, trestanci, Gervais i žena s řekou, a protože už byl starý, nepochopil, že vznášející se řeka ho dávno, vlastníka sebe samého, strhla do svých světelných proudů a pod viaduktem na Mlýnském nábřeží povlovně odnáší vzhůru k městu, opačným způsobem, než tekou řeky.

576

/předmluva k francouzskému vydání Tatarkova Démona souhlasu/

Spisovatel může psát o lásce, o žárlivosti, o životním úspěchu i prohře, o lidské zlobě, o přírodě, o svém dětství, o Bohu i o schizofrenii; může ve svém díle filozofovat, psychologizovat, držet se faktů i vymýšlet alegorie; může být posedlý nejroztodivnějšími a nejdůmyslnějšími estetickými projekty - nikdy se však nemůže, je-li skutečným spisovatelem vyhnout jedné věci: dějinám. Společenské situaci. Své době. A tedy vlastně i politice. Ať si vezmeme kterékoli velké literární dílo, vždycky dříve nebo později zjistíme, že nějakým způsobem - ať už jakkoli nepřímým, složitým či skrytým - vypovídá cosi i o dějinách společnosti, o lidské kultuře a civilizaci, o obecném duchovním a společenském dění. Zdá se mi, že bez této dimenze je skutečné literární dílo prostě nemyslitelné.

Jsou ovšem doby, kdy politika, systém a dějiny vstupují do života lidí jaksí naléhavěji, celistvěji a bezprostředněji než jindy; jsou místa, kde člověk naráží na politiku všude a kde si ji i všude jako politiku uvědomuje. Taková místa a takové doby se neklamně prozrazují svou literaturou: je-li skutečně dobrá, pak je vždycky i nějak zřetelněji či přímočařejí politická nebo politicko-kritická. Jako medium lidského sebeuvědomění se zkrátka nemůže literatura nikdy zcela vymanit z klimatu svého místa a času. Proto tam, kde politika tak nápadně všechno prostupuje, je jí víc prostoupena i literatura - a byť by se tomu sama i sebevíc vzpírala, jakýsi její vnitřní tah, její vnitřní logika, tedy cosi silnějšího než pouhý úmysl autorův, ji vždycky v nějakém smyslu političtější dělá. Lze sice násilím donutit dílo, aby se tvářilo, že všechno se v něm děje bez pozadí dějin, "jen tak", samo o sobě, ale tohle násilí - ať už je vykonává cenzor nebo autor sám - vždycky dílu prokazatelně škodí, protože připravuje ho právě o tu dimenzi, která se ve skutečném životě tak agresivně všude připomíná, připravuje ho nakonec o všechno: o sílu, autenticitu, věrohodnost, krásu.

Když jsem nedávno četl znovu Tatarkova Démona souhlasu, uvědomil jsem si znovu i tyto věci. Spisovatelé z totalitních států se nezajímají pravděpodobně o politiku o nic víc než jejich ostatní kolegové - a přesto díla, která píší /mám na mysli ta, která za něco stojí/, jsou vždycky, bez ohledu na vůli či zájmy jejich autorů, nepoměrně političtější než díla spisovatelů ze zemí svobodnějších. Čtu-li nejlepší knihy

soudobé americké, anglické či francouzské literatury, nemohu se obvykle ubránit určité závisti: byť by obrysy dějin byly v těchto dílech sebeneznatelnější, nemám pocit, že tam chybí. Rafinovaně nepřímý způsob, jímž politika, dějiny a civilizace vstupují do každodenního života v západních zemích, jako by otevíral i pestrou paletu rafinovaně nepřímých způsobů, jimiž vstupují do literatury. Takže autorům těchto velkých děl musím závidět nejen jejich talent, ale i rozsah jejich vnitřní svobody: závazek k pravdě u nich není zdaleka tak těsně svázán s nutností svědčit o dějinné chvíli a tak beznadějně do ní zaklet, jak je tomu zde. Jako by u nás - metaforicky řečeno - i pouhý popis šumění lesa, má-li být pravdivý, musel být jaksi "političtější" než jinde.

Je ovšem mnoho způsobů, jak se zdejší literatura s touto děsivou a všudypřítomnou doléhavostí a téměř dotěrností politiky vyrovnává a jak se s ní v různých historických chvílích vyrovnávala.

Dnes už klasickým příkladem jednoho z těchto způsobů a tím vlastně určitého literárního proudu je mi právě Tatarkův Démon souhlasu. Jde o proud, kterých bych - improvizovaně a čistě pro potřebu tohoto okamžiku - nazval "literatura prozření". Mám tím na mysli texty autorů, kteří se více či méně identifikovali s ideály, jimiž se zaštiťoval vznikající socialistický /nebo přesněji "socialistický"/ systém; uvěřili v legitimitu moci, která tvrdila, že o tyto ideály usiluje; pokusili se vyslyšet výzvu této moci, aby své pero "dali do služeb socialismu" - a kteří záhy pochopili, že se stali zaslepenou obětí velkého podvodu, a rozhodli se pro pravdu. Ze situace tohoto "rozvodu s mocí" vznikla pak četná důležitá díla, v nichž byli autoři téměř zahlceni prožitkem svého prozření a přímo spalování touhou pochopit mechanismy doby a povahu své dosavadní role v nich. A i když mají navenek tato díla často analytický či až deskriptivní charakter, v jejich podtextu velmi silně cítíme, že jsou především jakýmsi velmi osobním zklamaným zvoláním, převoditelným na takové otázky jako "Co jste to s námi udělali?", "Co jsme to sami ze sebe udělali?", "Co se to vlastně stalo?". Jsou to tak říkajíc "díla - výkřiky".

Démon souhlasu je trochu autobiografická novela, trochu hyperbolická fikce, trochu esej, trochu publicistický text - ale především to je výkřik. Výkřik člověka, který se snažil uvěřit, že král je oblečen, a který musel jednoho dne zvolat, že král je nahý.

V československé literatuře je více děl, která by bylo možné - s přirozeným respektem k jedinečnosti každého z nich - počítat k tomuto proudu. Některá z nich jsou pronikavější, věrohodnější a umělecky suverennější než jiná, všechna však spojuje velký a pochopitelný ohlas, který svého času vyvolala, ohlas tak bezprostřední a dramatický, jakého se asi

stěží může dočkat i to nejskvělejší dílo, vzniklé ve svobodnějším poměrech. Vždyť tyto knihy vlastně začly trhat dusivý a beznadějný kruhový lž, jímž bylo - aspoň ve sféře veřejného - vše překryto! A i když existovala i zde pravdivá literatura už dříve /mám na mysli literaturu, která nemusela prozírat, protože určité tragické děje viděla od počátku/, její bezprostřední společenský efekt nemohl být srovnatelný s dosahem těchto "výkřiků prozření" - už z důvodů "technických": byly doby, kdy prostě ti, co byli "mimo", nemohli publikovat, takže ve sféře veřejné jedinými pravdivými díly mohla být a také byla díla těch, kdo přicházeli "zevnitř" literatury oficiální či oficializované, kdo se však rozešli s jejími nároky a artikulovali své prozření.

Nejsem schopen posoudit, jaké umělecké postavení má v literárním proudu, o němž tu mluvím, Démon souhlasu. Víím však, že to byla jedna z prvních - ne-li vůbec první - kniha tohoto druhu v československé literatuře. Tatarka ji napsal bezprostředně po 20. sjezdu KSSS a když začla pak vycházet v časopise Kulturný život, stala se skutečnou kulturní a politickou událostí.

Když srovnávám s odstupem času Démona souhlasu s jinými českými a slovenskými "díly prozření", později napsanými, nemohu se ubránit jednomu pocitu, nevím, zda správnému: etos této knížky, její publicistická přímočarost a průzračnost, až trochu romantická tvrdost jejího úderu - to všechno ji kupodivu spíš, než poněkud nuancovanějším, jaksi "klidnějším", ne-li dokonce "žoviálnějším" polohám literární tradice české, přibližuje energičtější a přímočařejší tradici polské: musím se bezděky vzpomenout na Milosze, Brandyse, Hlaska, Konwického a další polské autory, kteří mne v různých dobách a v různé míře vzrušovali - a často právě oním smutným patosem, heroičností a tragikou, které jsem - vyrůstaje v tradičně "realističtější" českém duchovním klimatu - musel v nich zesíleně cítit. /Na tomto místě nutno ovšem říct, že tu jde skutečně jen o duchovní příbuznost, nikoli tedy o přímou inspiraci: většina polských textů, s nimiž by mohl být Démon souhlasu srovnáván, buď nebyla v jeho době ještě napsána, anebo nebyla Tatarkovi přístupna./

Dominik Tatarka je ovšem Slovák a je-li jako autor už z toho důvodu, o němž jsem právě mluvil /ale není to důvod jediný!/, v celku československé literatury zjevem poněkud osamělým či osaměle čnicím /myslím teď už na celé jeho dílo/, pak pravděpodobně o to osaměleji ční v literatuře slovenské. Já aspoň nevím o jiném slovenském autorovi jeho generace, který by si tak sveřepě a zároveň s takovou noblesou stál na svém - sám proti všem a "sám proti noci", jak se jmenuje jedna z jeho posledních knih. Že je zároveň a právě proto spisovatelem na Slovensku dnes asi nejzakázanějším, nemusím asi dodávat.

Karel Pecka

Pohořelý básník

Odpolední slunce vylákalo pana Kadluse na procházku. Bylo záhy z jara a když vyšel z domu, zavaňal mu do tváře chladný vítr. Pan Kadlus pohlédl vyčítavě k obloze, ale vracet se už nechtěl. Koneckonců byl teple oblečen a na hlavě mu pevně seděla placatá semišová čepice. Vrazil ruce hluboko do kapes kožíšku a pustil se dolů Nerudovou ulicí. Na Malostranském náměstí při nároží u kavárny si u přešlapujícího kamelota koupil Večerní Prahu, složil noviny, zasunul do náprsní kapsy kožíšku a zamířil do Karmelitské. Původně měl v úmyslu obhlédnout postup prací na rekonstrukci lanové dráhy na Petřín, ale dotěrný vítr, který fičel korytem ulice, ho přiměl zkrátit okruh vycházky.

A tak zabočil na Tržiště, pak stoupal Vlášskou uličkou podél Colloredo - Schönbornského paláce s americkým velvyslanectvím a minul Lobkovický palác s protilehlým Vlášským špitálem. Za nemocnicí Pod Petřínem se mohl dostat k rozhledně prudkým stoupáním doleva, ale rozhodl se jít opačným směrem do parku. Asfaltová cesta ho dovedla obloukem po vrstevnici až pod Strahovský klášter a pan Kadlus neodolal, aby neprošel mohutnou tepanou branou do objektu Památníku národního písemnictví. V depozitáři ústavu ležel v typizovaných krabicích scubor jeho rukopisů z dob, kdy se jméno Kadlus objevovalo na stránkách novin, časopisů a na obalech knížek. Po šedesátém osmém roce už publikovat nemohl, psal ~~im~~ do šuplete a své práce poskytoval k přečtení jen blízkým přátelům a známým. Prohlásoval se za spisovatele v důchodu, ale inkognito se mu nepodařilo zachovat, jeho knihy vycházely v zahraničí, ~~totiž~~ i nadále.

Pan Kadlus prošel nádvořím kláštera a branou u Musaionu se dostal na rampu, svažující se k Pohořelci. Měl rád toto intimní, do dlouhého trojúhelníku protáhlé náměstí mezi půvabnými domky po jedné a hmotnými paláci po druhé straně, působilo souladným a poklidným dojmem. V nejužší dolní části náměstí měl pan Kadlus na vybranou, mohl seběhnout Úvozem do Nerudovky přímo k domovu, nebo se vydat oklikou Loretánskou ulicí. Z Úvozu zdola útočil

nepříjemný proud studeného vzduchu, a tak pan Kadlus zvolil druhou možnost. V závětrí dospěl podloubím po chvilce/ke vchodu do pivnice "U černého vola" a zaváhal. Jednak se mu ještě nechtělo domů, jednak mýnil, že by se mohl trochu odměnit i za tu zkrácenou trasu procházky. Vstoupil do mazhausu a vyměnil pozdrav s Cerberem, který stál na svém obvyklém místě za vchodem opřen o roh zdi a ponurým okem vyhlížel ven. Se svými sto devadesáti centimetry výšky a nejméně sto dvaceti kilogramy hmotnosti vypadal jako stěhovák, navíc chodil oblečen v plandavých montérkách, které neodkládal ani v neděli. Později pan Kadlus svůj odhad změnil, kdykoliv totiž zavítal do zdejší restaurace, od půl desáté, kdy otvírali, až do zavírací hodiny v devět večer, vždy narazil na Cerbera, opřeného o veřeje a zahleděného do ulice. Jenom čas od času se odlepil ze své parkety, dovalil se do výčepu, kde měl na polici postavený půllitr, zhluboka si přihnul a vrátil se zase na své stanoviště. Pan Kadlus z toho usoudil, že Cerberus je tady zaměstnán jako karyatida.

Lokál byl poloprázdný. V okenním výklenku vedle výčepní stoly stála televize, která přenášela nějaký zápas v kopané. Pan Kadlus se posadil za stůl na lavici proti obrazovce a začal sledovat vývoj utkání. Vzápětí před něho číšník pan Marcel postavil sklenici s hladinou pěny smetanové hustoty. Než pan Kadlus upil do poloviny shledal, že pivo je prvotřídní a fotbal mizerný.

"Máte tu volno?" oslovil ho někdo zezadu.

Pan Kadlus se ohlédl a uviděl vysokého hubeného mladíka. Ani nestačil přikývnout a příchozí už soukal dlouhé nohy za stůl a sedal na vedlejší místo.

"Kdo to hraje?" zeptal se sotva dosedl.

"Nevím, přišel jsem před chvílí," odbrouknul pan Kadlus.

"Fandíte nějakému klubu? Máte rád fotbal?"

Pan Kadlus hlavně měl rád svůj klid a nesnášel, když ho někdo otravoval, ale to zatím ještě neřekl.

"Ani ne," zahučel.

"To já jsem zase do sportu blázen," ~~sdětoval~~ mladík a pak se obrátil k číšníkovi, který mu přinesl pivo. "Děkuju, Marceli, nevíš, kdo to hraje? A jaký je stav?"

Pan Marcel vytáhl účtenku, rozmáchlou čarou na ni zaznamenal první půllitr a na odchodu utrousil přes rameno:

"To se perou žoldnéři, Ládíku, český se slovenskýma."

Ze způsobu jakým to bylo řečeno pan Kadlus odhadl, že host

vedle něho patří sice ke známým, nikoliv však k prominentním osobám. Jeho soused to patrně nevnímal a huďl dále svou:

"Já se totiž o sport zajímám, protože sázím. Hraju sazku i sportku, vylepšuju si tím životní úroveň. Dělán to na vědecké úrovni, minulý rok jsem byl například aktivní skoro o dvacet tisíc."

"Na vědecké úrovni - to zní hezky," poznamenal pan Kadlus, aniž špustil zrak z obrazovky. Po jakési nezdařené akci na hřišti zavrtěl hlavou: "Tihle borci se učili běhat od pivovarských valachů."

"To je výstižná hyperbola," ohočnotil Ládk, "to si musím zapamatovat. Já jsem totiž básník."

Smělé prohlášení vzbudilo zájem pana Kadluse. Pohlédl na svého souseda pozorněji a zaznamenal jeho řídké rozčuchané vlasy, bledejší oči, tenký nevýrazný nos a vystouplý ohryzek na husím krku, celkově typ albína.

"Skutečně?" řekl. "A co všechno jste už napsal?"

"Nedávno mi vyšla sbírka ve Spisovateli," odpověděl s přihlednou skromostí básník. "Také tisknu v různých časopisech."

"Jste členem Svazu?"

"Zatím kandidát. Ale připravuju už druhou sbírku."

"A jak se prosím jmenujete?" zeptal se tvrdě pan Kadlus.

Když se básník představil vzpomněl si, že nedávno četl v sobotní příloze Rudého Práva pod jeho jménem nějaký překlad z vietnamské proveniencie. Pojednávalo se o tom, jak vojáci na vítězném tažení spí s hlavou opřenu o horu a někdy se slova na konci řádek dokonce rýmovala. Pan Kadlus odvrátil pohled, dopil pivo a věnoval se zase dění na obrazovce, připadalo mu přece jen záživnější. Básník Ládk měl také dopito, a když pan Marcel přinesl plné sklenice, přičinil mu na účtenku druhou čárku.

"Mám také druhé pivo, pane Marceli," hlásil se o svůj záznam pan Kadlus.

"Já vím, Mistře, ale vám přece piva psát nebudu," řekl pivonoš a odspěchal.

Pan Kadlus, takto vyznamenan, mrknul doleva na básníka, ale ten se tvářil, jako kdyby svou diskriminaci ani nezaznamenal.

"Já mám totiž smysl pro rytmus a cit pro verš, mně to vlastně píše samo," přiklonil se trochu básník. "Poslouchejte třeba tohle," dodal a začal recitovat. Báseň byla o mladém učitelce, která v narvaném autobusu ze sídliště radostně pílí vychovávat mládež k socialismu.

"Co tomu říkáte?" otázal se básník, a když pan Kadlus neodpovídal; nenechal se odradit. "Nebo tahleta?" V dalším výtvoru šlo o zedníky, jak lezou po lešení a budují nějakou ohromnou stavbu. "Jak se vám to líbí?"

Pan Kadlus už ho měl plné sanice. "Víte, já poezii nerozumím, zvláště ne takovéto," řekl. "Já jsem prozaik."

Samo o sobě by ho to nezachránilo, ale do výčepu vstoupily dvě ženy středního věku, patrně návštěvnice z nějakého zájezdu, které po celodenním poletování hlavním městem vyčerpaně dosedly na lavici vedle básníka. Ten okamžitě obrátil pozornost k novým obětem. Vzápětí obsadila místa na protější straně stolu trojice mužů, ti se však bavili o svýcňázáležitostech. Pan Kadlus si oddech, ale bylo to předčasné. Zleva zněl Ládíkův fistulkový hlas, který se vtíral do uší.

"To víte, já nemám proč si stěžovat," liboval si. "Spát jdu kdy chci, protože ráno nemusím vstávat, když mám inspiraci, píšu třeba do tří hodin v noci..."

To už bylo na pana Kadluse příliš mnoho, obhlédl výčep, pátraje po volném místě k přeseďnutí. Lokál se však mezitím zcela zaplnil. A tak pohled pana Kadluse zabloudil k malovánkám, kterými lidový malíř vyzdobil stěny. Znázorňovaly pijácké a rytířské motivy, leckde navíc obohacené svéráznými texty: Skleničko skleněná, buďž pozdravena... Heslo pod výjevem vedle práchodu do zadní místnosti zdobila hrubá gramatická chyba: Blahoslavený sládek, který první pivo vařil, ale zlořečená šelma, který ho první platil.. Říkaneky silně připomínaly Ládíkův styl, básník sám mezitím pokročil již natolik, že nebohým turistkám recitoval to o té učitelce z autobusu.

"Promiňte, Mistře, ale musím vám poděkovat za příjemný zážitek," oslovil náhle pana Kadluse jeden z trojice hostů na protější straně stolu. "Poslouchám vaše povídky v rádiu a moc se bavím. Těším se na každé pokračování."

Pan Kadlus si ho prohlédl. Muž měl protáhlý obličej s propadlými tvářemi, silné brýle a na pěšinku učesané delší vlasy. Připadal mu povědomý, ale nedokázal určit, kde ho viděl ~~z nějakého zájezdu~~ a kdy.

"Nemyslíte se? Mně naposled něco vysílali v rozhlasu asi tak před patnácti lety," zahučel.

"V tom našem samozřejmě ne," usmál se muž. "Ale mám chalupu u Českých Budějovic, a tam slyším Svobodnou Evropu úplně nerušeně, Praha tři tomu říkáme. Vy o tom nevíte, že vám je čtou?"

Pan Kadlus postřehl, že básník Ládík, ač nepřestával švitořit ke svým posluchačkám, natahuje uši.

"Ne, o tom nevím," odpověděl a pokusil se převést řeč na jiné, méně choulostivé téma: "Jižní Čechy znám a jezdím tam rád."

"U nás je krásně, pořád ještě neporušená příroda, rybníky, lesy plné hub a do hospody deset minut. V televizi se chytají dva programy z Rakouska, o tom rádiu nemluvě. Jednou jste seděli s mým bráchou a já jsem vám vyprávěl o našem Frickovi."

"Už si vzpomínám," rozsvítilo se panu Kadlusovi. "To je ten labuťák, co na vás číhá, když jdete do hostince, chodí za vámi a čeká před vchoďem, dokud mu nepřinesete v misce trochu piva."

"Kdyby trochu," povzdychl Frickův mecenáš. "On taky dokáže vyzunknout dvě tři za večer."

"A vy pracujete někde v pekárnách, pokud si pamatuji," vybalvoval si pan Kadlus.

"Ano, v laboratoři, já jsem chemik."

"V každém případě toho o věci hodně víte," řekl pan Kadlus s nelíčeným zájmem. "Tak mi prosím jako odborník vysvětlete, proč pečete chleba, který se dá jíst jenom čerstvý a druhý den je na vyhození."

"A gumový rohlíky."

"A gumový rohlíky. Všude rozhořčeně kritizují, že jsou plné popelnice chleba a nic se neděje."

"Co by se taky mělo dít? Divím se, Mistře, že jste ten celý figl neprohlédl."

"Opravdu tomu nerozumím," přiznal pan Kadlus. "Dříve chleba vydržel týden, dokud se nespotřeboval, a byla to pochoutka."

"Vy si skutečně myslíte, že by se dneska nedal dělat chleba tak kvalitní jako dřív?"

"To nevím. Ale vidím, že takový není."

"Tak podívejte se, je to strašně jednoduché," naklonil se brýlatý chemik poněkud dopředu. "Tady přece nejde vůbec o chleba, ale o plán."

"Dobře, jenže kdyby se pekl dobrý chléb, tak se přece ušetří obilí, které dovážejí za devizy," namítal pan Kadlus.

"Jdete na to špatně a vtip je v něčem jiném. Koukněte, podnik má plán nákupu surovin a plán výroby, nesplnění obou ukazatelů je penalizováno. Kdyby se najednou začal produkovat výrobek, který není nutné druhý den vyhodit, co by se ten příští den vyrábělo a komu prodávalo? A celý podnik bez prémie? Kdepak, pane,

noviny a všechny sdělovací prostředky můžou rvát jak chtějí, tímhle způsobem to pojede dál a popelnice budou pořád plný, ono to totiž ve skutečnosti všem vyhovuje. Kromě spotřebitelů samozřejmě, ale systém pracuje po svém, a to je rozhodující," uzavřel svůj výklad chemik pádným argumentem.

Básník Ládík, ač naoko zaujat jiným směrem, zřejmě vše dobře slyšel, a teď uznal za vhodné zasáhnout.

"Jak vás tak poslouchám, jednalo by se skoro o sabotáž," prohlásil. "Kdybych nevěděl, že jde~~x~~ jenom^o sranda, tak bych to na patřičných místech rozmáznul."

Pan Kadlus se k němu pomalu natočil a řekl s důrazem:

"Potají odposlouchávat se nesluší, to za první. A za druhé, co se vůbec vměšujete, nežádoucí řečníku? Hleďte si svých lešenářů a nás laskavě vynechte."

To byl den, uvažoval při návratu domů, na procházce chladno, fotbal k nekoukání, básně k neposlouchání a chleba k nejedení.

Když potom o několik dní později vcházel do vstupní chodby "U volůvka", zastavil ho Cerberus, opřený ramenem o zeď za dveřmi.

"Co jste měl posledně s tím Ládíkem?" otázal se.

"Nic zvláštního," odušil pan Kadlus. "Proč?"

"Když zavřeli, šel za mnou k tramvaji, byl úplně zhulenej a vykřikoval něco o Svobodný Evropě, sabotérech, a že všem ukáže. Napomenul jsem ho, a on na mě začal ječet, že jsem příživá a flákač," informoval Cerberus a melancholicky zavrtěl hlavou. "Já, kterej modráky nesvlíkám ani v noci, to mě urazilo natolik, že jsem mu musel jednu natáhnout."

"A co bylo dál?"

"Celkem nic. Chvilku jsem počkal než se probere a vstane, ale potom už byl hodnej. Je to vůl jak lev, sedí uvnitř a už ji zase má jako z praku."

Pan Kadlus vstoupil do výčepu a shledal, že Cerberus nelhal. Za stolem u oken se klátil básník Ládík s rozčuchanými řídkými vlásky a rozostřenýma očima. Pan Kadlus našel volné místo u druhého stolu, právě pod zlořečenou šelmou, který ho první platil.

"Zdravím vás, pane Kadlus," uvítal ho pan Marcel a postavil před něho sklenici s pěnou, kterou zdobila výstavní bublina. Zbývající piva odnesl ke stolu u oken, podělil hosty a poslední půl-litr přidělil básníkovi.

"Kde máš lístek?" otázal se, aby mu namarkoval čárku.

"Nemám," odsekl vzdorně Ládík.

"Jakž to, že ne? Vždyť jsem ti před chvílí psal pátý pivo."

"Když nedáváš lístky jiným," pohodil básník ptačí hlavičkou směrem k panu Kadlusovi, "já ho nepotřebuju mít taky."

"Komu účtenku dám a komu ne, to je moje věc. A věc důvěry," zatvrdil se pan Marcel. "Nemusel bych je dávat vůbec, protože si všecko pamatuju. Ty máš pět piv, dej sem lístek a napíšu ti šestý."

"Lístek nemám a piva mám tři," odporoval Ládík.

Pan Marcel blýskl očima a sebral mu postavené pivo.

"Jestli chceš platit každý zvlášť, mně je to jedno," řekl. "Ale napřed zaplať těch pět."

"Měl jsem tři a chci čtvrtý," trval na svém Ládík.

"Až najdeš lístek, tak ho dostaneš," uzavřel pan Marcel a odspěchal.

Básník se rozhlédl kolem sebe, ale zjistil, že nikdo z hostů za plně obsazeným stolem jeho jednání neschvaluje.

"Se mnou nikdo mlátit o zem nebude," žaloval. "Nejsem žádný otloukánek a mám svou hrdost."

"Nebibni, Ládíku, měl jsi pět piv," napomenul ho vedlejší soused. "Já jsem je na tom tvém lístku jasně viděl."

Básník se na chvíli zamyslel a pak řekl furiantsky:

"Dobře, pár piv sem, pár tam, mně o nějakou korunu nejde."

A když se pan Marcel vracel s posbíraným sklem k výčepu, zamával na něho. Pan Marcel však nespěchal. Zastavil se u stolu teprve při roznášce plných.

"Ať je po tvém," obrátil se k němu Ládík. "Tak jsem jich tedy měl pět a tohle bude šesté."

"Nebude," odtušil pan Marcel neoblomně. "Zaplať pět a mazej domů. Podnapilým a mladistvým nesmím nalívat."

"Cože? Co si to dovoluješ?" vyhrknul Ládík. "Já jsem český básník a budu si stěžovat."

Pan Marcel praštil plnými sklenicemi na stůl až to zařinčelo, ~~shytl~~ básníka za límec ho vytáhl na nohy. Jak ho postrkoval přes výčep, vychrtlá kymácející se postava Ládíka připomínala loutku.

"Tohle vám nedaruju," vřeštěl. "Všelijaký agenty ze Svobodný Evropy a protistátní živly obskakujete, ale já to tak nenechám."

Pan Marcel docloumal básníka předsíní k východu a Cerberus ochotně otevřel dveře dokořán.

"Padej, šmejde, už tě tady nechci vidět. Ode dneška máš plot, blbečku," řekl a mohutným bodlem vyslal básníka na ulici.

V lokálu zavládla zase příjemná a ničím nerušená nálada. Pan Kadlus vychutnával odpočivně tu poklidnou atmosféru, dopřál si ještě jednoho kozla, zaplatil a zvedl se k odchodu.

Před pivnicí se dal doprava Loretánskou ulicí k Radničním schodům. Když dospěl do podloubí, zaslechl za sebou dupot kroků. Ohlédl se a uviděl přibíhat Láďíka. Pokračoval svou cestou, ale Láďík ho dostihl, popadl za rameno a trhnutím zastavil.

"To je všechno kvůli tobě, ty disidente," sípěl rozzuřeně. "Ale já tě zabiju."

Rozmáchl se pravačkou a udeřil z plných svých sil. Pan Kadlus rázně lehce uhnul a pobaveně pozoroval, jak vychrtlé tělo neúspěšného boxera setrvačností následuje vytrčenou pavoučí ruku až ke zdi, o níž se zarazilo s tupým žuchnutím. Otřesený Láďík se odlepil od stěny, otočil se a bylo vidět, že z něho veškerá bojovnost rázem vyprchala. Jak tam stál se svěšenými rameny, pan Kadlus ho mohl skolit jako hniličku. Stačilo, aby k němu napřáhl ukazováček a nešťastný veršotepec v obraně zvedl obě ruce před obličej. Pan Kadlus nabádatavě zatakoval ukazovákem a řekl:

"Opravdu velký básník zabíjí slovy, pane."

Láďík, který poznal, že nebude bit, spustil ruce ke kolenům. Pak je zase pozvedl ke svému protivníku, dlaněmi vzhůru.

"Ale řekněte mi, proč všichni? Proč já? Nééé..," zanařikal.

Jeho hlas, odpérováný klanutým stropem podloubí, zazněl jako štěněčí zavytí.

Pan Kadlus připažil, chvíli na básníka hleděl mlčky, potom se odvrátil a volným krokem zamířil k domovu.

302

Praha - říjen 1985

MUŽ NA SVÉM MÍSTĚ

Filozof nad jiné vzdělaný a povahou i míněním o světě mně milý telefonicky sdělil, že zemřela fotografa, jež s obdobnou pozorností k zasutým věcem a dějům světa jako sdělující filozof obzírala a zaznamenávala skryté a přitom podstatné rysy lidských prostředí a životů. Z těch několika setkání s její prací i osobou mi též byla obdobně milá. S lítostí jsem usoudil, že je pozdě vzdávat poctu jejímu jakoby samozřejmě smělému a samostatnému duchu. To jsem měl, jak se patřilo, udělat za jejího života. Ale ty setrvačně návykové obřady loučení s pozůstatky po duchu nabyly bezděčnou zásluhou místního sta mocných aspoň v ojedinelých případech změněného a charakterově určitého rázu. Je z nich v těch případech očividný doklad, že tu smělost a samostatnost ducha v tom či onom stupni v hrstce lidí trvá a že se mezi těmi lidmi pociťuje i fakticky projevuje solidarita. Datum a hodinu pohřbu dodal filozof.

Byl jsem u příslušného zřízení včas. Spíš předčasně. Za svůj už přehnaně dlouhý pobyt ve světě jsem takových budov viděl hodně. Té strašnické jsem do nedávných let říkal přebujelé nádraží. Připadalo mi pro jednosměrnou jednokolejku nabubřelé. Kdykoli totiž vysoká opona za příslušně jímavého varhanního doprovodu zúžila vzhled na scénu se schránkou pozůstatků, dala se tato schránka do kymácivého pohybu nazad ze scény. Už asi dva či tři roky se nejezdí. Nejsou kolejnice, nejsou kolečka. Nevím. Nejspíš nejsou lidi. Navíc k tomu, že tento nádražní efekt příslušné instance vcelku záslužně zrušily, jel jsem - zatím mimo - v poměrně nedávných měsících s LV. Ve fejetonu pak podle pravdy zaznamenal, že se mě zeptal: "Co dnes ~~je~~?" Takže se hodí nazvat to přístřeší pražským pohřebním divadlem, zdaleka však nikoli jediným. Dole na nábřeží čerstvě pozlatili největší konkurenci a dokonce ji rozšířili o dvě menší krematoria. Podle některých tam asi chybí dost žáru: říkají těm útvarům akumulární kamna. Ať tak či tak, strašnická od-bavovací stodola mi při architektonické studenosti a naprostém nedostatku vynalézavosti připadá jako krematorium nejméně účastné a velmi ne-activé vůči zesnulým i pozůstalým.

Jiným tenhle druh symetrie možná vyhovuje. Vpravo malá síň odchodů pro méně želené. Uprostřed velká síň pro věhlasnější zaniklé občany. Vlevo shromažďovna pozůstalých či oficiálních uctívačů před významnějšími obřady. Zmrazuje už mříž daleko před průčelím. Proč by ovšem mříž ve vratech na hřbitov zmrazovat neměla. Zatím pohřební host zůstává v příslušně ponuré psychické rovnováze. Hůř je mu, když na symetrické

protivrátnici vpravo od skutečné vrátnice čte v zasklené skříňce na zdi denní program divadla.

Jako se na nárožích krematoria při řece vyvěšují **návěští DNES OD-POLEDNE** či **DNES VEČER**, tak se tady strojopisně sděluje, kdo dnes v kolik hodin bude spálen. Význačná a po svém podivuhodná bytost zdejší výtvarné i jakékoli jiné kultury posledního půlstoletí si od příslušného úřednictva nevysloužila ani řádné hláskování svého jména. Je tam T, kde má být D.

Příjmení odešlé fotografky, jakkoli prosté a jakkoli zároveň známé její vlastní zásluhou, může tu a tam někomu připomínat krom jejího vynikajícího malířského manžela, odešlého před deseti lety, i jejího tchána, který tisícistránkově zapsal a sporně dotvořil svou legionářskou zkušenost v Rusku za první světové války, nebo též malířova bratra, původně hudebního kritika, nyní pozměněně působícího v bývalém centru monarchie, kterou otec pomohl rozbít. Kremační úřednictvo možná konspirovalo. Kdo u nás kdy muže s určitostí vědět. Některé pohřby bývají objektem stonásobně střeženějším než samoobsluhy, benzínové stanice či pošty, kde k loupežným přepadením dochází relativně mnohem častěji. Takže se možná minilo zatajením přepadení předejít.

Ale ten, který stál přesně u prostředního sloupu nádražní či pohřebně divadelní symetrie, zjevně konspiraci prohlédl. Věděl, kde a na co se čeká. Nad bledou a hubenou starou tváří, přerušenou převislým bílým knírem, měl posazen měkký černý klobouk s poměrně širokým okrajem. V okamžiku, kdy mi padl do oka, byl jsem už uprostřed mrazivě vydlážděného prostranství před nádražním průčelím. Jiní nikde. Ústup byl nemožný. Ostatně proč mu mizet. Bez smyslu pro zrnka humoru se ani pohřby nejuctívanějších, či právě ty, nedají dost důstojně snést.

Jen co jsem pozvolnou smuteční chůzí k němu došel, starosvětsky pozvedl černý klobouk a řekl:

— Dobrý den. S — soudruh Ur — Urbánek, ne — nemýlím se?

Ať to komukoli připadá jakkoli divné, ten soudruh teď, třetinu století po sezóně, jež pro mě navíc sezónou nikdy nebyla, mě ani trochu nezaskočil. Skoro jako bych ho byl čekal. Muž v černém klobouku, při každém z pořádkých setkání za dlouhá desetiletí vždy ke mně uctivý a vlídný, je totiž osobou snad až trojjedinou. Při jedné příležitosti snad asi před dvaceti lety jsem ho méně bledého, s knírem teprv mírně prošedivělým a bez černého klobouku spatřil za jízdy podél Sparty vzadu na Závraží, jež tak z Letenské pláně přezval KL v tom krátkém čase, kdy ze sadového okraje pláně hleděl na Prahu velký pomník jisté-

ho opomíjeného státníka. Muž, tehdy prostovlasý, výraznými gesty před Spartou ukazoval stranicky jistě významným čalouníkům, kde draperii na předprsni improvizované tribuny k oslavám KVĚTNOVÝCH DNÍ /1. 5. 9. V., jak se teď úsporně hlásá/ mají víc nařasit či naopak narovnat. Jak mi bylo vysvětleno, byl dlouholetým šéfem výpravy Národní fronty. Jenže jsem ho relativně nedlouho předtím zažil, jak vede skupinku pěti lidí v čele s Jiřím Kolářem napříč botanicky znešvařenou halou procovské košířské vily, kde ovšem byl jen v podnájmu. Když jsme vystoupili v hale o patro výš, ve dvou či třech pokojích se před námi rozvinula vynikající sbírka obrazů ortodoxně i svobodomyšlně surrealistických či prostě krásných, od Šímy po Ernsta. Nedá se zapomenout. Doufám, že to podnes existuje.

V tom smyslu jsem se též při podání ruky muže v černém klobouku zeptal.

- T --- to víte, ž --- že to ex --- ex --- ex ---

Budilo to podezření, že aspoň část té vzácné a pozoruhodné sbírky podlehla nutnostem obživy. Ale nedovolil mi vzpomínat. Objevil se třetí díl trojjediného. Sehnul se k patě středního sloupu v nádražním průčelí, s prosbou o podržení mi podal svazek pěti smutečně schlípých růží a opřel si o pokrčené koleno údajně elegantní či aspoň patřičnou kufříkovou aktovku pilně poslušných technologů a byrokratů. Otevřel tu podezřelou nádobu, a když se vzpřímil, začal mi ukazovat prvotřídně lesklé fotografické kopie, jež zaznamenávaly výtvarné objekty neschopné vzrušovat - aspoň mne -, protože jejich předobčoby byly o čtvrtstoletí dřív spatřeny v katalogích a na výstavách, v monografiích a ve čtvrtletnicích výtvarného i jiného umění v zahraničí i tady. Truchlivo jako na pouťové střelnici, kde za pozorné trefy je pořád stejná gypsová opička s vypelichaným ohůnkem.

Litoval jsem, ale k úchvatu ani k minimálnímu dorozumění nedošlo. Byly to variace na dévná drátěná a asamblážní témata. Z živé individuální zkušenosti jen chvějící se ruka muže v černém klobouku, jež mi ty lesklé plochy přidržovala před zrakem. To se rozumí, že jsem ze všeho nejvíc pochyboval o své zrakové i směrové chápavosti. Ale nečalo se se mnou nic dělat. Viděl jsem před sebou obkreslování v kvintě či v sextě pod poměrně inteligentním a zvědavým profesorem kreslení.

Naštěstí pohřeb byl pohřeb a přihnul se houf dalších. Jen jsem si ještě stačil vzpomenout, jak jsem toho trojjediného potkal kdysi v pozdních padesátých letech, skoro ještě mladého, svěžího a různého:

- P --- po Praze l --- lítá Er --- Ernst. M --- musím h --- ho
ch --- chytit. M --- mějte se --- se ---

Odešel jsem s jinými do odjezdové haly. Po varhanním úvodu vešel na polokruhově obtočenou kazatelnu vedle jeviště černě oděný, podsedlý, snad až přitloustlý muž. S naprostou přirozeností i s jistým půvabem se loktem opřel o studeně mramorový okraj řečniště a začal. Prvně v životě jsem v tom stočolovém prostoru rozuměl každému slovu. Bylo to rozumné, věcné, tím dojemnější.

- Připadl mi smutný úkol, aby^{ch} se za surrealistickou skupinu, za přátele, za příbuzné rozloučil ---

Ač jsem zemřelou za ortodoxní surrealistku nikdy neměl, samozřejmá prostota, s níž to řečník za dnešních časů z kazatelny pronesl, dojmavě okouzlovala jako příhodná pocta samozřejmé prostotě a objektivitství Emily Medkové.

Když jsem bok po boku s někdejším spoluzakladatelem dvoučlenné jičínské surrealistické skupiny opouštěl tu výhradně ojezdovou dvoranu, muž v černém klobouku už stál u téhož středového sloupu, růže sice předtím k poctě zesnulé odložil na jeden z prosceniových schůdků, ale úředně neposkvřněnou kufříkovou aktovku měl připravenou.

Byl by stačil zákmit zájmu, aby se tu aspoň v malém otevřel bleší trh surrealistických či neomodernistických artefaktů.

Za nešťastně pozdního nepochopení toho nabízeče tu končilo loučení s bytostí, jež oporu školy a směru nepotřebovala. Osaměle a důstojně i navždy výrazně byla a zůstává sama sebou. Byl smutným mužem na svém místě, aby na to upozornil.

K poctě Emily Medkové zapsal pozdě v září 1985 Zdeněk Urbánek a věnuje ten zápis Ivanovi Dubskému

144

Jedna z mnoha lučních a květinových vil, Bosonožka z Bolehla-
vu, B.B., napsala Terezce a Majdě dopis, položila ho na králí-
kárnu a zatížila kamenem. Krátce se v dopise představila a vyči-
nila holkám, že nedaly najíst králíkovi Albínovi. Víla psala
starodávným stojatým písmem a tak úhledně a čitelně jako paní
učitelka Bemešová. Mezi vilou a děvčaty se vyvinula čilá kores-
pondence a její zásluhou dostaly obyčejné prázdniny na chalupě
vzrušující a smysluplný ráz.

Bosonožčinou přítomností ožila příroda a děti začaly obje-
vovat její tajemný řád. Navyklý život na chalupě se nejednou pro-
měnil ve velké dobrodružství fantazie, vůle ke krásné hře a ma-
lým mravním volbám. Magickým zásahem květinové víly prožila děv-
čata krásné prázdniny, jaké by jistě toužily prožít i jiné děti
a jaké bych toužil prožít i já, kdybych se mohl vrátit. Doufám,
že bych se nechoval jako ten rozumářský kluk Robert, který sta-
věl lodě, chytal v řece čudly a říkal, že víly ne-e-xis-tu-jou.
Anebo snad choval? Uvažoval jsem o tom, když jsem před spaním
četl o Bosonožce a bylo mi líto, že nevím přesně, jaký bych byl.
Tenká knížka mi vydržela na předspankové čtení celý týden, četl
jsem ji totiž stejným způsobem, jakým jsem v dětství lízal zmrzli-
nu: aby co nejdéle vydržela.

Eda Kriseová napsala kouzelnou knihu, kouzelnou obsahem a
kouzelnou literárním provedením. Líbeznost této knihy má svůj
původ v hluboké básnivosti stvořeného dětského světa a v kráse
řeči mateřské. Zdá se mi tu, že i tak spolehlivé autorce, jakou
je Eda Kriseová, musela přijít na pomoc nějaká šťastná lite-
rární chvíle, když psala text, který od prvního okmažiku zalévá
čtenáře tichým, příjemným a teplým jasnem. Byla to asi chvíle nějaké
kého zjitření, v radosti nebo ve smutku, v níž se probudilo ze
vzpomínek jedno zašlé léto, dostalo barevná křídla a vzneslo se
nad celým životem jako to slunce na str. 51 nad umáčenou ves,
"husy ryčely radostí a drhly křídly o říční hladinu, aby zabrzdily
rozběsněná těla."

Přiznávám, že nerad prodlévám v jiných knihách na místech,
kde se těkavá slova snaží udržet krok s proměňujícím se pogle-

dem do proměňující se krajiny. To jen u Edy Kriseové jsem se vždy zastavoval na cestě k blázinci, abych se podíval, zda oblaka letí skutečně tak, jak o nich píše a zda les na vršku má právě tu její barvu. V Bosonožce pak čtu taková těkavá slova dvakrát i třikrát a vidím skrze ně nádheru lesa, noci a jánského ohně. Jde o nějaký zázrak, protože při bližším ohledání se ukáže, že jde o slova obyčejná a nehledaná, to jen jejich zřetězení a vnitřní chvění jim propůjčuje krásu. Slova této knihy, krásná, veselá i nespisovná sem přišla ze všech vrstev řeči jako na malou letní slavnost. Už dávno, dávno jsem nepocítil tolik vděčnosti za znalost češtiny. Až otevřu knihu na kterékoliv stránce, mám chuť číst si nahlas, i když to neumím.

V této Bosonožce pro děti není ani stopy po úzkostlivém umravňování, ba místy cítím, jako by se přálo i mírné rozpustilosti, pokud neubližuje lidem, zvířatům a květinám. A přece je to kniha jaksi lehce a nedbale výchovná, výchovná k tomu nejpodstatnějšímu, k uznání řádu přírody a k uznání skrytých a nevažitelných jevů v lidském životě, které jsou zdrojem schopnosti rozlišovat mezi dobrem a zlem a zdrojem štěstí a radosti. Cítím, jak snadno budou děti rozumět této výchovné lehkosti, která už předznamenává tíživost dospělého zápasu o pár jistot, na kterých by se dal vybudovat život.

Knížečku vypravilo zatím do světa exilové nakladatelství Rozmluvy v Londýně. Je pěkná na pohled, pěkný papír, pěkný tisk, pěkná obálka a obrázky od Jana Brychty. Kniha, bíle svítící ve světle noční lampy, má jen jedinou chybu: je pašovaná! A mě tato absurdita nesmírně pobuřuje, nemohu se smířit s myšlenkou, že ji bude číst jen zlomek těch dětí, které by ji jinak, možná s prvně prožitou čtenářskou rozkoší, mohly číst. Co je na knize o dětech, které si píšou s vílou takové, že v Československu nemůže vyjít? Člověku z jiné země to můžete vysvětlovat hodiny a stejně nic nepochopí! Měli bychom něco udělat, aby nevinný svět knih vyběděl aspoň jednou nohou z vnuceného šílenství, z policejní ostrahy a znehybňující ustrašenosti.

Uvažujme, neznáme ve zdejších vydavatelstvích někoho, kdo ještě úplně nezšedl a nezplaněl, kdo ještě třeba tajně sní o objevu vzácné a prodávané knížky, kdo ještě trpí starou nemocí lásky k literatuře? Co kdybychom takovému člověku napsali nebo ho někdo z nás osobně navštívil?

Nedalo by velkou námahu vznést proti cenzurním námitkám mazané a přesvědčivé protiargumenty. V kapitolce o divém muži je poněkud

sporný dialog. Divý muž je bývalý sedlák, který nepochopil ideu združstevnění vesnice, vzpouzel se zřejmě a přišel o všecko. Teď sedí před polorozpadlou stodolou, opaluje si břicho a směje se, přišel i o rozum. Děti vedou nad ním tento dialog:

-Ani slepice mu nenechali?

-Slepice je a králíky taky. Havěť s ním žije dodneška v jedné místnosti. Má tam asi hrozný svinčík.

-Když mu všechno vzali, tak by měl být nešťastný, ne, mami?

Měl by být smutný, povídá Nojka. A on je zatím veselý.

-Člověk nepotřebuje skoro nic ke štěstí, povídá máma. Jenom ten pocit.

-A jak si ten pocit udělá? zeptala se Terežka.

-Třeba si uvědomí, že svítí slunce, zpívají ptáci a že je zdravý. To už je důvod ke štěstí.

Když se to tak vezme kolem a kolem, lze tuto pasáž považovat za příspěvek k našemu boji proti mamonářství a maloměšťáckému konzumnímu ideálu. Ideologický osten příběhu o divém muži by se dal ~~ax~~ otupit velmi snadno, kdyby autorka přistoupila na malou změnu. Vlastnění by se dalo snadno nahradit požárem.

Jiné prohřešky proti linii už nevidím. Snad ještě taková drobnost: holky si v knize staví v trnkovém křoví kostel a zdobí ho kuchyňskými střepy, vázičkami a svatými obrázky. Z textu však vyznívá, že autorka to neschvaluje: maminka se na děti zlobí, protože klečí v bahně a bláto mají až ve vlasech. Potrestá je za stavbu kostela domácím vězením.

Milí přátelé, vidím na vašich tvářích pochybnosti, odmítání a úsměšky. Soudíte, že i kdyby se našel vydavatelský redaktor, který ještě vytrval v lásce k literatuře, přímluva kohokoliv z nás by spíše uškodila než pomohla, soudíte, že kterékoliv vydavatelství je příliš slabé na to, aby prosadilo k vydání knihu bez ohledu na stará stigmata, která ulpěla na autorce. Dobře tedy, napišme vlivným majorům a plukovníkům, které známe důvěrněji než vydavatelské redaktoř. Nebo se obraťme přímo na nejvyššího představitele státu. Píší mu lidé, kterým obral soused hrušky ze stromu. Kniha je přece důležitější než hrušky! Někam bychom napsat měli. Vždyť nakonec, zklamání nulovým ohlasem, ~~zůstaneme~~ ^{budeme mít} ještě vždycky možnost napsat něco v duchu onoho dopisu, který našla Terazka a Majda na schodech na půdu:

"Holky jedny vošklivý, co jste to dělaly zas v seně? Krásnou hromadu jste rozházely a na půdě je děsnej rajboch. Dávejte pozor, co vám teď řeknu. Mám tu starýcho kamaráda Pimpoucha. Bydlí se mnou na půdě a chodí do sena na záchod. Kdo se hrabe v seně, ten se může dotknout i jeho lejna a bude pak smrdět dvacet devjet let. Žádné koupání ani vonjavka mu nepomůže. Pypmouch je zabalený do pávučin a skoro pořád spý. Kdybyste ho vzbudily a přišel na vás, moc se leknete. Já jsem proti němu krasavec." x

Podepsán Vikýřník

a

Milan Šimečka

Říjen 1985

x Pimpouch je alegorie historické zákonitosti.

126

"Rozměrem originálu"

(Úvodní kapitolka z práce Metrika českých překladů Mickiewicze)

Miroslav Červenka

Když v rámci uměleckého utváření svého díla básník pro ně vybírá určité metrum (veršový typ), činí tak jednak s ohledem na ostatní složky (intonace, kompozice, jazykový styl, téma atd.) a na úhrnnou uměleckou intenci díla, jednak s ohledem na řadu dosavadních užití veršových útvarů a na jejich aktuálně platný systém, charakteristický pro danou literární kulturu, který se ve zmíněné řadě užití ustavuje a přetváří.

Jak je přirozené, překladatelova volba metra probíhá v prostoru vymezeném podstatně těsněji. Mezi některými předpoklady výběru metra a rozměrem skutečně zvoleným je v případě překladu normativní vztah. Překladatelův výběr má dostát požadavkům výstižnosti, jeho obsah se sice s časem a místem značně mění, ale které vždy na počátek i konec práce klad^o/relativně zřetelný ideál, jemuž se má překlad podobat.

Při výběru metra pro překlad je rozhodujícím determinantem volba učiněná autorem původního textu, a to i v případě, že se překladatel od této volby odchýlí. Jako nový závažný činitel tu však vystupuje systém meter ustavený v domácí básnické tradici překladatelově. Tento systém má zpravidla i speciální část, tj. soubor ^{rozměrů} standardně užívaných za určitá metra při překladech z literatury, do níž patří originál.

Zdá se, že výběr metra ve shodě s těmito systémy (jež jsou originálu v zásadě cizí) oslabuje zaklínění veršového útvaru do struktury díla. Proti jedinečnému setkání veršového útvaru s konkrétním souborem ostatních složek staví událost typickou, jednu z mnoha podobných.

Takto se však věci jeví toliko z hlediska neopakovatelnosti původního díla. Ta je však v překladu (ex definitione překladu i neopakovatelnosti) tak jako tak ztracena. Na její místo vstupuje nová struktura, nové usouvztažnění složek, jehož původcem je překladatel. Ten přitom užívá systémů, platných v literatuře, do jejíhož jazyka překládá - podobně jako užívá i tohoto jazyka samého. Věrnost nebo výstižnost překladu je dána především vztahem

dvou úhrnných struktur, struktury originálního díla a struktury překladu, a teprve v tomto rámci je možno hodnotit i vztah adekvátnosti nebo shody mezi odpovídajícími si složkami těchto struktur, tedy i metra originálu a metra překladu.

Tyto známé teze kladou důraz na schopnost samostatného estetického fungování překladu v kultuře, do níž je dílo přeneseno. Na základě prosté opozice lze pak, zdálo by se, soudit, že překladatelské programy, které na úkor estetické funkce překladu kladou důraz na jeho funkce jiné, budou věrnost překladu spatřovat spíše ve vztahu mezi odpovídajícími si jednotlivými složkami každé z obou struktur, než mezi těmito strukturami vcelku. Podle běžného názoru např. požadavek "překládej metrem originálu" vyplývá ze soustředění na poznávací funkci, tj. na úkol překladu informovat o originálu (zde o jeho metrice) a o literární kultuře, do níž originál přísluší.

Historická fakta však jen částečně potvrzují tyto dedukce. Je sice pravda, že např. Vrchlický a jiní překladatelé českého parnasismu, kteří v teorii i praxi zásadu "metrem originálu" vytýčili nejdůrazněji, chtěli ve své encyklopedické překladatelské produkci seznámit národ s veledíly světového básnictví, a dbali tedy mimo jiné i o úkoly osvětové a informační; zároveň však nepochybně zamýšleli uvést tato díla na českou kulturní scénu jako živé estetické hodnoty, fáze jediného evropského humanitního ducha a citění, které jako umělecký fakt ožívá i v nejaktuálnější současnosti. Proč tedy i zde požadavek shody v něčem tak místně a časově relativním, jako jsou metrické útvary? Proč počátkem století překladatelka sbírky M. Konopnické na titulní stránku jistě s nárokem na uznání připisuje "Rozměrem originálu přeložila...?"

S prvním náznakem odpovědi zůstáváme v omezeném světě lumírovského umělectví. Parnasistní ideál spatřoval smysl některých básnických postupů v tom, že dodávají myšlenkám vznešený šat. Verš byl jednak emblemem vysokého postavení básnického textu mezi jinými texty, jednak příznakem vynaložené energie a technické obratnosti.

Vezmeme-li v úvahu tlak, který zvolené metrum a rým vykonávají na text vynucující se kompromisní řešení ve všech ostatních složkách, a dále i známou skutečnost, že rytmicky znamená totéž metrum v odlišném jazyce a kultuře stejně něco jiného, dojdeme k závěru, že se při dodržování zásady "rozměrem originálu" za nevelký nebo žádný zisk platí cena neúměrně vysoká. Museli bychom

se pak ztotožnit se striktním soudem K. Horálka: "Básnické překlady lumírovců byly znehodnocovány nezřídka přísným dodržováním požadavku překládati rozměrem originálu."

Pohled na programové zdůvodnění této zásady u lumírovců ukazuje však motivace zcela jiné, než je pouhé zachování obalu, který, ač lesklý, nemá vnitřní vztah k tomu, co je uvnitř. Tím méně tu lze mluvit o cílech informativních a osvětářských. Požadavek zachování metra měl u Vrchlického estetický charakter a opíral se o přesvědčení, že tzv. vnější forma je s jádrem díla těsně spjata:

Octli jsme se u hlavního požadavku moderního umění překladatelského. Je to naprosté přilnutí k formě originálu, ano úplné zachování její. Netřeba vnímavému čuchu ani hlubšího studia děl básnických a vycítí brzy, že Child Harold stojí lepou a nádhernou stancí Spencerovou, že hlavní půvab Dantův je v nekonečné velebné tercíně /Vrchlický uvádí dokladů dlouhou řadu/. Všecka tato velká díla básnická přišla s touto určitou formou na svět, tato forma jest integrující jejich částí, a to částí nedotknutelnou a svatou, a ptáme se, kdo má práva utrhati všechny třásně rýmu z básně Danťovy? Ať si to udělá, chce-li, může třeba i překládati holou prozou a obětovati zlatému ~~řádu~~ teletí doslovné věrnosti sloku a rytmus, ale báseň nevytvoří. A o to běží!

Metrická a strofická stavba se tu stává jádrem umělecké celistvosti díla, a jaksi vůbec jeho znakem: tercina znamená Božskou komedii, stance Osvobozený Jeruzalém atd.

Vrchlický přitom uvádí jak metrické útvary spjaté s jediným dílem, tak rozměry příznačné pro celé skupiny děl, epochy, národní kultury literární. Také v druhém případě je metrum znakem, jehož označováním je právě tradice, literární kultura, z níž pochází nebo k níž se hlásí originál. A takový znak funguje ve významové výstavbě ~~originálu~~ překladu i tehdy, když ve významové výstavbě originálu se nic takového naděje: když originál užívá metra v dané kultuře významově neutrálního, které samo o sobě neznámá třeba víc než "veršovost", "epičnost" apod. Významu tak v překladu nabývají dokonce i ty metrické rysy originálu, které vůbec povahu znaku nemají a jsou automaticky předurčeny prozodickými poměry příslušného jazyka.

Dobře je to vidět na překladu polského ženského rýmu. Jak známo, je v polštině jiný než ženský rým možný jen tehdy, když se na konec verše postaví přízvučné jednoslabičné slovo. Daleko největší část polských básní zná výlučně ženské zakončení verše. V češtině naopak kterékoli licheslabičné slovo může posloužit při vytváření rýmů mužských. Jazyková předurčenost (přízvuk na předposlední slabice slova) nadvlády ženských rýmů v polských

verších nemohla zůstat našim překladatelům utajena, přesto v českých překladech až do padesátých let našeho věku vládne ženský rým téměř ve stejném rozsahu jako v předlohách. Platí to o lumírovcích, kteří rozeznali jazykovou podmíněnost mužského rýmu v angličtině a ženského v italštině a v překladech pak samozřejmě ušili v neshodě s předlohami i rýmů druhého typu. Co více, platí to i o F. Halasovi, který svědomitě zachovává ženskou zakončení i ve verších, jež se s novátorskou odvahou zcela vymkly dosavadní tradici překládání třináctislabičného verše, i o V. Holanovi s jeho samostatným pojetím rýmových schémat v Mickiewiczových sonetech. A už zcela nechápajíc zaznamenáváme, že ještě před čtvrt stoletím reformní návrhy v tomto směru narazily na odpor. Milan Kudělka spatřuje v Bartošem navrhovaném užití mužského rýmu "nebezpečí, že tak bude porušena jednotu díla, že bude pozměněn ideově tvárný záměr autorův". Možnost odchylky je podle něho omezena celou "národní versifikační tradicí, která ustálila nejen uměleckou formu, nýbrž i její sémantickou hodnotu." Dobovou marxizující terminologií prosvítá chápání jednoho rysů metra, beze zbytku jazykově předurčeného, jako jakéhosi emblemu.

Nejde o názor, tehdy už konečně překonaný prací pohalasovské generace (Sojka, Jechová, Dvořáčková), ale o to, co je na něm příznačné pro české pojetí básnického překladu. Nově usouvztažení složek, jímž je dílo uměleckého překladu, jako součást svého estetického smyslu a svého poslání obsahuje básnické prostředky převzaté "mechanicky" z originálu a jeho domácí literární kultury a v originálu žádný význam nepřinášející. Překlad polské básně, vedle toho že se stává faktem české kultury, má v naší překladatelské tradici jako integrální součást svého významu obsahovat i osamostatnělé, a přesto se na celkovém smyslu podílející příznaky "polskosti".

Nepodnikli jsme pochopitelně tuto úvahu proto, abychom programově hájili zásadu "rozměrem originálu" nebo dokonce ženského rýmy. Jde o kulturně historické zdůvodnění skutečnosti, že v celé stošedesátileté tradici českého mickiewiczovského překladatelství se prakticky nesetkáme s ničím jiným než se snahou vystihnout veršovou stavbu originálu, nevzdálit se od ní více, než je při rozdílnosti prozodických systémů nezbytně nutné.

Kdo se ~~zabývá~~ nezabývá teorií překladu, setká se jen výjimečně s většími soubory cizojazyčných překladů cizích básnických děl. Když jsem se při příležitosti této práce letmo sezná-

míli s tvorbou mickiewiczovských překladatelů ruských, udeřilo nás do očí, jak pronikavě je jejich postoj odlišný od toho, který zaujali jejich čeští kolegové. Jen v překladech sonetů jsme vedle relativně souvislého pásma ruských verzí v alexandrínu našli převody v jambu pětistopém a osmistopém, v kombinacích šestistopého jambu s třístopým, v pěti-, šesti- a sedmistopém trocheji; bylo užito čtyř-, pěti- a šestistopého amfibrachu, pěti- a šestistopého daktylu, střídání amfibrachu a anapestu. Lermontov přeložil pátý z Krymských sonetů 24 řádky čtyřstopého jambu, podobně si počínal i Kozlov, také mnozí jiní autoři se počtem a kompozičním rozvržením veršů podstatně odchýlili od půdorysu sonetu... Snad nebude příliš odvážné, spatřovat v tom - a v podobném počínání s celou řadou dalších Mickiewiczových textů - sebevědomé gesto rozlehlé literární kultury, která si bez zábran přivlastňuje dílo slovesnosti cizí, vtahující je do okruhu svých domácích postupů, konvencí a experimentů a konfrontující je s celou pestrou zásobou svých vnitřních možností. Činí tak prostřednictvím stejně rozrůzněného souboru uměleckých individualit, z nichž každá může být jista, že její překladatelský počínání nebude osamělý, a nebude tudíž ani zatížen odpovědností za způsob, jakým cizí básnické dílo bude uvedeno do domácího kontextu; proto bez zábran staví do středu pozornosti jedinečnost své vlastní reakce na fenomén cizí literatury.

Protikladné kulturně sociální motivace se vážou k postoji překladatelů českých. Není obtížné rozeznat souvislost mezi situací malého, ohroženého a právě se konstituujícího národa a bedlivou pozorností, kterou jeho umělci věnují specifickým rysům národním rysům překládaného díla. Cokoli, co ve výstavbě české verze mohlo být nositelem dramaticky vzrušujícího významového komplexu "Polsko", bylo nutno zachovat. Ale jsou tu i další okolnosti. Vznikající systém českých metrických útvarů nenabízel v prvních dobách vždy vhodný hotový ekvivalent; nápodoba předlohy přitom mohla přispět k obohacení domácí zásoby. A konečně je tu i nadosobní zřetel ve způsobu, jakým si překladatel uvědomoval svou úlohu. Nešlo mu o uplatnění vlastní osoby, ale o to, aby jeho kultura měla "svého" Shakespeara, Puškina, Mickiewicze. Několiknásobné překládání téhož díla bylo plýtvání silami. V kolektivně organizovaném úsilí řešení jednou přijaté se stávalo obecně závazným. A východiskem takového řešení nemohly být žádné zvláštnosti a individuální nápady, ale to, co bylo dáno všem společně - a to mohl být jen metrický útvar originálu.

I.

Už delší dobu sleduju se zájmem reakce, které ve světě i doma vyvolávají poslední romány a promluvy Milana Kundery. Není nic divného na tom, že vzbudily nadšení i odmítnutí. Tento dvojí vztah kritiky i čtenářů je s Kunderovým literárním působením nerozlučně spjat od počátku, udivující by byl spíš opak. Teď však se tato "dvojdmost" vyhroutil do krajnosti: na Západě bestsellerové úspěchu bez nejmenších kritických pochyb a sláva hraničící s hysterií /Kundera jako "guru" západní společnosti/, doma, v neoficiální vrstvě kultury rozpačité mlčení, jen ojediněle ohlas se zřetelnými výhradami /J.Vohryzek v Kritickém sborníku č.1/84 ve stati "Umění románu jako umění možného" / a dokonce ostrý odsudek /poznámka Zd.Urbánka nad rozhovorem M.K. s Ph. Rothem"/. Tento rozkol jistě není způsoben pouhou náhodou, není taky jenom výrazem tam zaslepenosti a tady závisti. Patrně se v něm reflektuje rozkol dvou kulturních prostředí, mezi nimiž se z mnoha důvodů zvolna rozevírají "nůžky" v pohledu na literaturu a umění jako manifestaci svobody a mravnosti. Je-li v této úvaze alespoň zrnko oprávnění, pak se Kunderovo dílo stalo ohništěm, v němž se soustřeďují krizové problémy dvou větví české demokratické kultury, ineditní domácí a exilové. A pak je ovšem nezbytné pokusit se o pochopení a posouzení tohoto díla, které přece už tím, jak vzrušuje čtenáře tam i tady, prokazuje svou významnost. Vždyť např., technicky obratné Kohoutovy variace na havlovské ironické aktovky o tupých vyšetřovatelích, navenek zdálo by se ostře aktuální, zůstávají u nás naprosto bez ohlasu, bez odezvy - nemají žádnou problémovou naléhavost.

x x x

Tvorba M.Kundery, velkého milovníka paradoxů, je sama plna paradoxů. Ve zmíněném rozhovoru s Ph.Rothem si libuje pobyt ve francouzské emigraci, protože se tu konečně osvobodil "od politiky, od jejího všudypřítomného tlaku". Ale kupodivu, obě knihy, které ve Francii napsal, kniha smíchu a zapomnění a Nesnesitelná lehkost bytí /nemluvě ovšem o dvou románech psaných ještě v Čechách/, jsou skrznaškrz proniknuty politikou, politickými úvahami a polemikami. Rád se tedy tlaku politiky zbavil, ale ještě raději mu pak dobrovolně podlehl.

Vančurovským hlasem volá: "Kašleme na popis doby!" /Život je jinde, a přece četba všech jeho textů nejružnějších žánrů je svéráznou přehlídkou dobových nadějí a desiluzí v průběhu tří desetiletí naší společnosti, od let 50. po dnešek. Historie vtrhává do Kunderových příběhů, úvah a postojů jako suverénní, vše pronikající síla; lyrik, dramatik, esejista, povídkář i romanopisec je legitimním dítětem své do-

by a nedokáže se jí vymknout ani tehdy, když by se jí vědomě chtěl zříci, když by na ni rád zapomněl a nechal plynout její proud kolem sebe. Jako se křesťanův život upíná k Bohu a je závislý na jeho vůli, tak je Kundera upjat k historii, neustále se s ní konfrontuje, je jí fascinován, hlásí se k účasti na jejím pohybu, chce být spoluvtůrcem dějin. A když pak pozná i jejich krutou tvář, nostalgicky volá: "Jak by to bylo krásné zapomenout na Historii! Ale její přízrak klepe na dveře a vchází do příběhu" /Život je jinde/. Je už navždy poznamenán vyhnáním z ráje kolektivního snu, jenž mu dával iluzi, že se účastní tvoření doby větší než byly všechny předešlé, a od té chvíle, kdy je vyvržen z "magického kruhu", do něhož není návratu /na rozdíl od řady, do níž je možné se opět zařadit/, má "v sobě stále tichounký stesk po ztraceném tanci v kole" a přiznává si:

"od té doby, co mne vyloučili z kola, padám neustále, padám až dosud, a tentokrát mne jen znovu postrčili, abych padal ještě dál, ještě hlouběji, ze své země do prázdného prostoru světa, v němž se ozývá strašlivý smích andělů" /Kniha smíchu a zapomnění/.

Historie je ovšem transformována do více podob, můžeme jí taky říci doba, společnost, svět, politika nebo osud. Kundera jí ve svých prózách jako v jakési laboratoři udílí relativní samostatnost, pozoruje ji z odstupu jako nezávislou moc, která tropí zlé žerty s člověkem, mění jeho záměry, dokazuje mu absurditu jeho lidské situace a vysílá proti jeho rozumovému kalkulu šiky náhod a potměsilostí, které porážejí v komických bitvách zdánlivě bezchybnou člověčí logiku. Hrdina jeho povídek a románů proto stojí vždycky ve střehu vůči této záhadné, nepropočitatelné síle, a odtud v Kunderových textech tolik frekventované slovo past: "Co je román jiného než past na hrdinu?", ptá se vypověč v románě Život je jinde. "Román /je/...zkoumáním toho, co je lidský život v pasti, kterou se stal svět," čteme v jiné souvislosti.

Tyto bonmoty nevymezují román jako žánr, definují ho z pozic kunderovské poetiky, v níž jsou postavy vydány všanc svému tvůrci a jeho experimentům s člověkem v nepochopitelném světě. Prozaikova fantazie rodí nikoli postavy z masa a krve, jak po tom touží klasický /a socialistický/ realista, nýbrž postavy jako funkce problému či rozvíjeného tématu, a to na pokyn nápadu, který vyvolá slovo-kategorie nebo nějaká základní situace. Tak Tomáš z Nesnesitelné lehkosti bytí se prý zrodil z věty "Einmal ist keinmal". Asociace pocitů, zážitků a myšlenek rozvine z tohoto velkého třesku v tvůrcově fantazijním vesmíru celý nový svět románového dění. Takto k fiktivnímu bytí povolované bytosti nemají ovšem vlastní, přísně se rozvíjející psychologii, která motivuje jejich činy i proti vůli tvůrce. / Kundera nikdy nemůže zvolat jako Puškin: Co mi to Tatána provedla,

ona se provdala! / Svéprávné postavení má v románě pouze myšlenka, téma, problém, a postavy jsou jakýmiisi průvodci k zamýšlenému umělecko-ideovému sdělení. Proto také Kundera došel nakonec k ideálnímu /pro něj/ žánrovému tvaru - románu-variaci, k románu bez pevné dějové souvislosti, kde se jednotliví hrdinové vůbec nesetkávají, žijí všichni bez vazby na jiné postavy své vlastní příběhy a ty jako variace základního problému míří k témuž středu - k ideji, kterou román čtenáři nabízí.

Kundera si složitosti života s nesmírnou důsledností kategorizuje do jednotlivých pojmů, v nichž vidí "jádro sporu", a s nimi pak s intelektuální bravurou pohazuje jako žonglér: žert, smích, zapomnění, tíha, lehkost, lítost, soucit, násilí, něha, kýč, intimita, perverze, všechno může být předmětem jeho filozofující obrazotvornosti. S velkou přesvědčivostí dochází k šokujícím závěrům, aniž cítíme v jeho logické konstrukci nějakou závažnou poruchu. Nejsou to v žádném případě bezduché vypravěčské traktáty, tzv. nedějové odbočky nesouvisící s vlastním příběhem, právě naopak, v nich dospívá příběh k svému osmyslení. Úvahy a esejistická extempore mají skvělou, až efektní stylistickou úroveň i nespornou zajímavost a důmyslnost a jsou obvykle osobitým vhledem do existenciálních zákoutí, která míváme bez hlubšího zájmu. Ovšem suverenita je jedna věc a hloubka úvahy, závažnost problému věc druhá. Občas má člověk nepříjemný dojem hry sice rovněž oslnivé, která ho ale zlomyslně tahá na vařené nudli. V posledním románu takto Kundera s kvazifilozofickou hloubavostí dodá metafyzický význam i - hovnu. Nejprve vsugeruje čtenáři apodiktický soud: "Buď anebo: buď je hovno přijatelné /a potom se nezamykejme na záchodě! / anebo jsme stvořeni nepřijatelným způsobem." Tyto vylučovací spojky, u Kundery tak časté, dokládají, jak je jeho myšlení okouzleno samo sebou, svou schopností lehce zvládat logické postupy svých úvah, takže se vůbec nekontroluje, neverifikuje své závěry. Zdání dokonalé filozofické erudice sotva zastře fakt, že jde spíš o scholastický rozpor, protože ve skutečnosti se mezi tím "buď - anebo" rozprostírá celá řada dalších možností, Hovno rušící představu člověka jako bytosti stvořené k obrazu božímu /Bůh přece nedefekuje/ zřejmě patří víc do roviny osvícenských jízlivostí a filozofická argumentace nad ním je spíš duchaplnou šarádou než výkonem pronikavého ducha.

Ještě aspoň jedna taková velmi zajímavá a výmluvná opozice: "Ten, kdo píše knihy, je buď všechno /jediný vesmír pro sebe i pro všech-

ny /jediný vesmír pro sebe i pro všechny jiné/ aneho nic. A protože všechno nebude nikdy dáno žádnému člověku, jsme my všichni, co píšeme knihy, ničím. Jsme zneuznaní, žárliví, zranění a přejeme tomu druhému smrt. V tom jsme si všichni rovni. Banaka, Bibi, já i Goethe." /Kniha smíchu a zapomnění/. Je to jistě upřímnost málo vídaná a slýchaná, prozrazuje hodně z muk autorské žárlivosti a závisti, ale ta absolutizace teoretizujícího prozaika nebere na vědomí "zeleň strom života": cožpak neexistují jiné příklady vztahu mezi tvůrci /hluboce, upřímně žité/ než to "přát jinému smrt"? Ironie ovšem je, že Kundera jistě za tím nikomu "smrt" nezpůsobil a zřejmě ani nehodlá způsobit, tj. nikomu účinně nezakazuje být spisovatelem, publikovat knihy. Ti, kteří se takto upřímně ze své závisti nevyznávají a naopak mají plná ústa zájmu o rozvoj národní literatury se "duchovních vražd", motivovaných především závistí a strachem z tvůrčí konkurence, dopouštějí bez uzardění napořád.

x x x

"Příběhy, ať reálné nebo snové, musí znamenat především sebe samy a čtenář se má nechat naivně svést jejich silou a poezií," tvrdí Kundera v jednom rozhovoru; příběh ilustrující nějakou tézi je mu prý bytostně cizí. A přece - další paradox - jeho analytický intelekt ho neustále nutí vysvětlovat to, co se v příběhu událo, vyslovit verbis expresis jeho smysl, jako by byl v obraze příliš zašifrován. Výstavba jeho próz spočívá stále víc na důsledné kombinaci ironického příběhu a následné rozumové explikace, vypravěč mění svou roli, jednou s rozkoší fabuluje a vzápětí se promění ve filozofujícího esejistu, zadrhne děj a vysvětluje, co vlastně příběh říká, co jím vypravěč míní, co je skryto pod jeho povrchem. V jiném typu prózy, která staví na věrojatnosti a psychologické motivaci, by se tomu dalo říci nedůvěra vůči čtenáři, jako by mu autor upíral schopnost vyčíst z příběhu jeho význam. Jestliže ~~je v próze~~ ~~nebydlí~~, o Kunderově próze to platí dvojnásob. Tady je všechno vybudováno uměle a autor svými figurami pohybuje, jak se mu zlíbí a jak potřebuje. Některé situace jsou konstruovány tak umně, že autor neporozumění předpokládá a spěchá čtenáři na pomoc s výkladem jejich smyslu. Když nahá Sabina s buřinkou na hlavě se zhlíží v zrcadle vedle Franze, je ten nešťastník vyveden docela z míry. Co však Sabina do té "hry" vkládala, nemohl Franz vůbec pochopit /autor vysvětlí, že neznal četné souvislosti, zázemí Sabinina života/, ale ta "hra" je temná i pro čtenáře - takže vzápětí následuje rozsáhlá explikace scény s buřinkou. Každou chvíli se v Kunderových textech setkáme s takovými

obraty: "Objasněme to slovo!", "Zaznamenejme dobře tento jemný rozdíl!", "Vraťme se ještě k buřince!" nebo s častými otázkami, jež jsou vzápětí zodpovězeny s definitivností poučky: "Co je zrada? Zrada znamená opustit řadu...", "Proč je...tak důležité slovo idyla?... idyla je obraz, který v nás zůstal jako vzpomínka na Ráj..." atd. Tyto definice jsou ovšem šity na míru situace a mohou být nekonečně obměňovány, jako je tomu třeba s pojmem kýč: "kýč je absolutní popření hovna", "kýč je přestupní stanice mezi bytím a zapomenutím", "pramenem kýče je absolutní souhlas s bytím" atd.

Nedosti však na vypravěčových vysvětlivkách, Kundera v mnoha rozhovorech smysl svých příběhů dodatečně ještě sám dále rozvádí, takže už jde jaksi o explikaci na druhou, což svědčí o tom, že si uvědomuje, jak nesoběstačná je fabule sama o sobě. Svěna Taminy v dětském světě, metafora její smrti, musela být takto v interviewu odhalena ve svém pravém významu, stejně tak jako musel být rozkryt smysl dvojího smíchu, ďábelského a andělského.

x x x

Ze základních situací, jež se v Kunderových prózách vytrvale opakují, jsou pozoruhodné přinejmenším dvě: "stát v řadě", eventuálně vystoupit z řady, zrada. To souvisí s jeho světovým názorovou polemikou, ke které ještě dojdou. Teď si chci všimnout jiného situačního archetypu: oblečený muž nutí ženu, aby se před ním svlékla do naha. Protiklad ženiny nahoty a mužovy zahalenosti má navodit pocit znásilnění, pokoření, urážky. Násilí je totiž pro Kunderovy hrdiny nerozlučně spjato s erotikou a má zřejmě i pro Kunderu vzrušující příděch. Muž, který se v lásce zřiká síly, je v očích partnerky diskvalifikován a naopak jen násilník má naději na vítězství: "...zkroť mne, zotroč mne, buď silný," touží žena. A to Kunderovi protagonisté dovedou, znají tajemství, jak s ženou manipulovat, neboť "ovládání ženského myšlení má svá neúchylná pravidla" /Žert/ a muž, řídě se jimi, dostane snadno každou ženu tam, kam potřebuje, totiž do postele, přesněji řečeno do svého erotického područí. Pro libertina je žena smyslový mechanismus, který nejen že si nevyžaduje citový projev, lásku, něhu, ale naopak, "funguje" dobře jen tehdy, dostává-li se mu projevů násilí, pokoření, ovládání. V takovém sexu jako by byla vyvolávána z předkulturní epochy lidstva jakási pradávna, primární živočišná síla, schopná obrodit přejemnělého, přecitlivělého požitkáře moderní civilizace. Ale je to volání, v jehož intonaci jsou dobře slyšet úzkostné tóny neschopnosti skutečné lásky.

Když jsem napsal, že násilí v erotice má pro Kunderu zřejmě vzrušující příděch, vůbec jsem se nedopustil krátkého spojení. Upřímnost sebevypovědi je u tohoto kritika lyrického postoje, jak jsme viděli, jednou z podstatných složek, jež přispívají k poutavosti a atraktivnosti jeho románů. V Knize smíchu a zapomnění je pasáž, v níž Kundera vysvětluje, co ho přimělo k odchodu z vlasti: přátelé, kteří kryli jeho utajenou literární činnost, byli policií pronásledováni a existenčně ohroženi. Redaktorka R. se s mím jednou sejde ve vypůjčeném bytě a sděluje mu, že se věc prozradila a že bude patrně propuštěna ze zaměstnání. Je jí z toho zle a stále odbíhá na záchod. Kundera prý ji měl rád tím nejnesexuálnějším způsobem, jako kamarádku, ale teď ji strach jaksi před ním obnažil a on je zmítán takovouto vnitřní bouří: "...mne popadla zuřivá chuť ji milovat. Přesněji řečeno: zuřivá chuť ji znásilnit. Vrhout se na ni a pojmout ji v jediném objetí se všemi jejími nesnesitelně vzrušujícími rozpory, s jejími dokonalými šaty i bouřícími se střevy, s jejím rozumem i strachem, s její hrdostí i s jejím neštěstím... Chtěl jsem ji obsáhnout s jejím hovnem i nevýslovnou duší" /Nesnesitelná lehkost bytí/. Zůstalo ovšem jen u tohoto nepřilíš šlechetného chtění, jen u vzrušující představy, což není bez významu. Ale je z toho zřejmé, že autor propůjčuje románovým postavám své osobní pojetí milostného aktu jako aktu násilí.

Jistě už příliš neudiví, že hned v sousedství vzývání násilí je opět h o v n o . Fekální motivy se u Kundery vyskytují už od Žertu /pokoření Heleny na venkovském záchodku/ a fyziologické úkony, vyměšování, záchod atd. jsou nadány jakýmsi hlubším, div ne mystickým smyslem. Sabina ve scéně s buřinkou, jak se v dodatečné explikaci dozvíme, byla vzrušena nejen násilím na kráse, které na její hlavě vyvolávala buřinka, ale víc ještě představou, "že ji Tomáš takto s buřinkou na hlavě posadí na záchodovou mísu a ona si před ním vyprázdní střeva" /Nesnesitelná lehkost bytí/... Tomáš zase "na všech ženách miloval nejvíc z celého jejich těla" - řitní otvor... Tato - řekněme - bezpředsudečnost vkusu je mi zcela nepochopitelná a vysvětluju si ji jen poplatností módnímu trendu západní literatury, jak řekl I. Skála - podlehnutím teroru módnosti. V jednom rozhovoru hájil Kundera právo člověka na intimitu, přiznal se, že nemá rád pobřeží s nahými lidmi: "Kdo mění své intimní tělo v tělo veřejné, neosvobozuje sebe ani své tělo. Nebojuje proti morálnímu předsudku, ale ničí jednu z mála věcí, které stojí za život: opravdovou eroti-

ku." Není ale takovým probouzením démona zvrácenosti rovněž pustoše-
no to, co činí erotiku erotikou a krásu krásou? Jeden starý ruský spi-
šovatel ironizoval svého času mladé, kteří se s oblibou obírali odha-
lováním ženské intimity: "Jen ať nynější mladí autoři sdělují veřej-
nosti jako novinku, že ženy mají ruce a nohy! My starci už všechno
známe, víme, co je k vidění, ale o čem se má pomlčet." Prudérie je
jistě neodmyslitelná od konzervatismu, ale konzervatismus lze od pru-
dérie oddělit. Kundera ho kdysi dokázal obhájit jako blahodárny ele-
ment rovnováhy společnosti o překot se řítící za chimérou jakéhokoli
cíle, jehož nebezpečí ještě ~~nejsme~~ s to rozpoznat. Z pozic tohoto kon-
zervatismu si ten citát dovolím obměnit: "Jen ať nynější módní autoři
sdělují veřejnosti jako novinku, že žena má řitní otvor a vyměšuje,
my starci víme své, víme, o čem se má pomlčet." Vlamovat se do otevře-
ných dveří této třinácté komnaty je pošetilé a ošidné.

Kundera se nepochybně do maximální míry zbavil "vnitřní cenzury",
o níž kdesi mluví jako o nebezpečnějším omezování autorovy svobody,
než jaké představuje "cenzor v Kremlu", nezná takřka žádné zábrany.
Ale nepopletl si vnitřní cenzuru se sebekázní? I on přece vidí poslá-
ní literatury v tom, že reflektuje a bsurditu moderního světa a tím
jí čelí. Mně ale připadá, že nesmyslnost se takto ze msty plíží do
mnoha pasáží jeho románů a rozvrací jejich mravní koherentnost.

x x x

Sázkou na monofigurativnost libertinů ve svých prózách a soustře-
dění k jediné citové oblasti lidské existence se Kundera přiřadil
k proslulým erotikům literatury a získal si pověst praporečnicka "věč-
né honby za ženami". Protestovat proti neoprávněnému ztotožňování
autora a jeho postav je dost marné právě v jeho případě, čtenáři se
pídili a pídí po vztahu reality a výmyslu všude, kde vycítí jistý
prvek subjektivní projekce. Zprvu mladý prozaik kategoricky odmítal
možnou autobiografičnost Směšných lásek: „Mohu vás ubezpečit, že mo-
je povídky nejsou autobiografické a mužové - ti tři ,truchliví boho-
vé'- ,kteří je vypravují, nejsou nikterak totožní se mnou." Z vlast-
ního života prý si bere spisovatel motivy, témata či pozorování, ov-
šem přemodelovává je k nepoznání. V posledním románu má formulaci po-
někud méně rigorózní a zřejmě i výstižnější:

"Postavy mého románu jsou moje vlastní možnosti, které se neuskutečnily... každá z nich překročila nějakou hranici, kterou jsem já jen obcházel. Právě ta překročená hranice /hranice, za kterou končí moje já/ mě přitahuje."

Zamyslíme-li se nad tímto pečlivě stylizovaným vyznáním, zjistíme,
že je přinejmenším hodně blízké dosti už zprofanované teorii o tom,
že básník si vlastně psaním odreažovává komplexy, že tvorba je mu

náhradním, ale umocněným životem, v němž překonává všednost skutečnosti, své lidské nedostatky a svou malost, že tady teprve žije naplno a bohatě, svobodně a suverénně. /Takto je mimochodem vyložen i básník Jaromil v románu Život je jinde./ Tvorba, do níž se promítají sny, neuskutečněné možnosti, v níž projekce subjektivních představ poetizuje objektivní realitu je ovšem příznačně lyrická. A lyrický postoj přece Kundera v posledních románech nemilosrdně usvědčuje z podvodu na pravdě života, z ďábelsky svůdné iluze o zákonitém sepětí revoluce a svobody, proti lyrickému subjektivnímu sdělení staví analyzující intelekt epiky, proti snu a iluzi klade praxi a skepsi. V citované pasáži ale kupodivu bez rozpaků přiznává, že i on sám do své prozaické tvorby zaznamenává subjektivní, neuskutečněné sny-možnosti. Kunderovy prózy jsou proto svébytnou kombinací epiky a lyriky, je to typická subjektivní epika, jakou on sám kdysi vysledoval u Vančury. V jeho příbězích jsou postavy ztělesněním jeho tužeb a představ o člověku, chvějícím se v nesmyslnosti rozkotaném světě o svpu integritu. Nikoli plnokrevnost a životní věrojatnost hrdinů, nýbrž významnost a hloubka představ a tužeb do nich vložených rozhoduje především o umělecké hodnotě a mravní naléhavosti jeho románů.

Tato subjektivizace epiky také vysvětluje, proč jsou Kunderovy příběhy, plné racionálních explikací, esejistických úvah a intelektuálně pronikavých postřehů zároveň do velké míry lyricky oživeny a proč si čtenáři ztotožňují jejich hrdiny s jejich tvůrcem i proč tak emocionálně působí. Kunderovi protagonisté mají i nemají autobiografický základ, autor je s nimi ztotožněn i k nim má odstup, jsou dílem jeho vypravěčské fantazie i subjektivního zážitku.

x x x

Kundera vstoupil do literatury jako básník věřící v Marxovu vizi člověka nové doby a nové společnosti, jenž se zbaví svého odcizení a bude vnitřně bohatě rozvinut. Jeho odpůrci nebyli popírači socialismu, ale jeho křivitelé, zachmuření kněží, "co zavřeli se do marxismu jako na studený hrad", velmi prostě řečeno "měšťák v nás". Zkouškou nového člověka mu bylo, zda jeho ~~život není~~ život není roztržen na sféru boje a sféru lásky, na veřejnost a soukromí, zda obě tyto oblasti dokáže navzájem prolnout, scelit, jednou umocňovat druhou a naopak. Tam, kde je tato souvztažnost intimního a společenského porušena, ztrácí život člověka autenticitu. A hle! Nesnesitelnou lehkost bytí označuje K. Chvatík /Proměny č.22/2/ za "román o lásce, v němž se láska stává zrcadlem doby", v němž "téma lásky se stává...otázkou, která se vyptává po hodnotě společnosti, v níž lidé svou lásku žijí". Jako

bychom tedy před sebou měli sklenutý problémový oblouk od prvních veršů k poslednímu románu, stále je v sázce celistvost člověka, ověřovaná na vztahu lásky a společnosti, intimity a dějin. Jenže v světonázorových podpěrách tohoto oblouku došlo mezitím k radikální změně. Původní ideologická víra v příchod nového člověka a nové svobody vzala za své a byla nahrazena totální skepsí, kolektivní sen o Velkém Pochoďu se zhroutil a osamělému člověku nezbylo než se smířit s tím, že se bezmocně zmítá v pasti světa. Jeho jedinou útěchou jsou výpravy za "nejhlubší oblastí života", za sexualitou, jedinou šancí na smysluplné přežití je neustálé zvažování vlastní situace, její zkoumání a věčné kladení existenciálních otázek, na něž není definitivní odpověď. Je poražen, svou porážku přiznává, ale nerezignuje. Dokáže se na ni dívat z nadhledu zmoudřelého hedonika a skeptika, který ví, že ti, kdo se domnívají být vítězi, žijí jenom v šťastné iluzi. A iluzi on odmítá zcela kategoricky, ta ho totiž do jeho situace dovedla.

Milan Jungmann

339

ZPRÁVA O STAVBĚ PAMÁTNÍKU OBĚTEM ODBOJE V NAŠEM OBVODĚ

Vážení bratři, sestry, dovolte mi, abych vám stručně pověděl o stavbě památníku našim statečným bojovníkům, kteří před čtyřiceti lety položili své životy v boji za náš šťastnější zítřek. Odpuštěte mi, jestli budu někde méně přesný, jak vidíte, taky už nejsem nejmladší, a tu paměť občas selhává. Tedy hned, jak skončila naše slavná revoluce, kde právě náš obvod se nejvíce proslavil nejen barikádami ale i také neblaze proslulou sekyrárnou, ustavili jsme spolek pro výstavbu památníku obětem v našem obvodu, a ihned jsme začali sbírat příspěvky. Zašli jsme i za takovými slavnými osobami, jako byli soudruzi Gottwald anebo Zápotocký a oni bohatě přispěli, takže pak, jistě si vzpomínáte na tu dobu, i ostatní političtí činitelé, aby nezůstali pozadu, museli ihned také vydatně přispět, což se projevilo, nelžu vám, bratři sestry, dvaceti milióny tehdejších korun, peněz bylo tehdy mnoho mezi lidem, a všichni si přáli uctít paměť bojovníků, i když někteří přitom sledovali, nezapírejme si, vlastní cíle. Nevadilo, my se rozhodli, že památník by měl odpovídat významu toho boje, z něhož, soudruzi a soudružky, vzela nám naše krásná mírová doba, a že by tedy měl být důstojnější a větší než památník na Vítkově. V tom smyslu vypsali jsme konkurs na to dílo, a sešlo se mnoho prací, nejméně patnáct jich bylo oceněno a monument měl být vztyčen na Náměstí hrdinů, kde se nám skutečně podařilo položit základní kámen. Za projekty jsme museli zaplatit mnoho peněz, ale na vlastní stavbu ještě dosti zbylo, jenže pak, sestry bratři, se sběhly různé události, jak si jistě vzpomínáte, budovaly se důležitější stavby, také měna byla dvakrát, podruhé nám vyměnili peníze jedna ku padesáti, také mnoho věnců se z těch peněz zaplatilo, a vážná mezinárodní situace, kdy válka stále hrozila, ale my se, soudruzi a soudružky, nevzdali, neboť jsme věděli, že náš cíl je ve shodě s ušlechtilými cíli, o které naše společnost usiluje. Při stavbě dálnice však nám sdělili, že monument by rozptyloval pozornost řidičů, takže základní kámen byl raději vykopán a přemístěn stranou ke kostelíku, kde však pro monument nezbyvalo místo. V roce devatenáct set šedesát devět zbyl nám tedy z těch peněz, co jsem vzpomínal, už jenom jeden milión, a ten jsme museli v rámci reorganizace odevzdat nadřízeným složkám. Ale my ve svém úsilí pokračovali, neboť čím více uskutečňujeme, zač naši draží

padli, tím více si zaslouží naší paměti, a za deset let nato se nám podařilo naše peníze získat zase nazpět, i když nám sdělili, že už z nich zbylo jen šest set padesát tisíc. My se ihned v rámci čtyřicátého výročí obrátili na Národní výbor, kde jsme se setkali se vzácným pochopením. Bylo nám sděleno, že původní místo pro památník použito být nemůže, ale nabídlo se nám místo hned vedle radnice, kde se v přilehlém parčíku právě propadal památník obětem první války světové. Toto místo mělo výhodu, že se nachází v sousedství svatební síně, takže se výhledově počítalo s tím, že mladí ~~noví~~ novomanželé by přímo od obřadu se mohli odebrat k památníku, kde by položili květiny na znamení vděčnosti těm, bez nichž by nebylo ani jejich svobody, tím by se splnil i výchovný úkol památníku. My, soudruzi a soudružky, odevzdali těch zbylých šest set padesát tisíc, za něž byly nakoupeny stromky, keře a květiny, jimiž se osázelo nejblíže okolí budoucího památníku, a neprodleně se přikročilo k opravě schodů a poté k samotné výstavbě památníku, který se sestával z podstavce a sochy bojovníka. Bratři a sestry, konec dobrý, všechno dobré, dílo bylo včas k velkému výročí předáno naší veřejnosti, možná, že jste si ho všimli, i když připouštím, že se dá přehlédnout, neboť socha bojovníka mi sahá sotva po ramena, a já, jak vidíte, nejsem zrovna obr. Památník je také věnován obětem obou našich válek, čímž se trochu odchýlil představám, ale zato soudružky, sestry a bratři, během nevelkého půl roku ode dne slavného výročí už tři manželské páry se přímo ze Svatební síně odebraly k Památníku, kde složily část svých květů, a tak se krásně prokázalo, že ani my ani naše mladá generace jsme nezapomněli památky těch, bez jejichž oběti by nebylo naší velké doby.

Kl

64

Anton Bagin: Apoštolové Slovanů Cyril a Metoděj a Velká Morava. /Česká katolická charita, ÚCN Praha 1985, II. doplněné vydání, s.175, cena 40,- Kčs./

Tuto knihu ze slovenštiny přeložil M. Rajmon. Kniha sama je věnována "Služebníku Bežimnu Antonínu Cyrilu Stojanovi, blomouckému arcibiskupu" a hodnocení jeho zásluh při věnování je zakončeno slovy: "a upřímného přítele slovenského národa". - Snad si lze - při úvaze nad tímto věnováním - vysvětlit i něco z onoho problému, nad nímž se v červnu 1985 zamyslel Miroslav Kusý ve své stati "Slovenský fenomén". Cituji z ní /s.9/: "Na rozdiel od Čechov sú Slováci vo svojej podstate ešte stále katolíckym národom, sú ním v dlhobodej historickej kontinuite a neprešli teda v tomto ohľade takými kvalitatívnymi dejinnými zvratmi ako Česi /Eusitské revolučné hnutie, Biela hora, násilná rekatolizácia/, ktoré by ich priviedli k obdobnej prevažujúcej náboženskej vlačnosti národa ako celku. V tomto /snáď jedinom/ ohľade sú Slovákom dokonca bližší Poliaci než Česi /zaujímavé iba je, že tento faktor nikdy nehral nejakú dôležitejšiu úlohu v ich vonkajšej orientácii/. " Myšlenkově je to správný pohled, až na jednu maličkost: Slováci sousedí na přímo s Čechy, ale s Moravou. A je to mj. tradice Velehradu /z 19. stol. tedy i tradice Stojanovská/, která seznamovala prakticky slovenské věřící s naprosto stejně silnou vírou Čechů na Moravě. /Vždyť i v červenci 1985 na Velehradě bylo přítomno málem stejné množství poutníků ze Slovenska, jako z Moravy!/ Slováci nechodili na poutě do Čenstochové /i v r. 1985ha pouti z Varšavy do Čenstochové šli pouze dva Čechoslováci - Slovák a Čech z Moravy/, ale chodili na Velehrad a Hostýn: je nutné porozumět genu loci českého národa na Moravě, který má /k minulému i budoucímu štěstí Česko-Slovenska/ historicky naprosto jinak podložený vztah ke katolické církvi, než samotní Češi z Čech. Kdo prožil dětství na jižní Moravě, poznal mísení lidí od Skalice a Količe s lidmi z Hodonína, Strážnice i v rodinných vztazích /a z hloubky staletí vzpomínka na Komenského či Masaryka/, chápe, že zbytečně by Slováci hledali něco u Poláků, co měli dostupného od Čechů u nosu. Navíc Morava už svojí samotnou existencí tlumí tu "hegemonii Čechov" z Prahy i ve vztahu ke Slovensku: a troufám si dokonce tvrdit, že tam, kde se Slováci s Čechy po staletí nejsnadněji stýkají, t.j. na hustě osídlené Jižní Moravě, je religiozita i současného obyvatelstva stejná, ne-li větší, než na Slovensku. Tolik na okraj knihy o Apoštolech Slovanů: však na s. 135 uvádí autor řadu fakt, jež není marné si připomenout. Cituji: "Sušilův žák Jan Ev. Bílý se v následujícím roce stal zakladatelem "Dedictví sv. Cyrila a Metoděje". Na Slovensku zásluhou dr. Andreje Radlinského, organizátora národního života... začal od r.1850 vycházet časopis "Cyrill a Method".V následujícím roce nastoupil na biskupský stolec v B. Bystrici dr. Štef.Moyzes, význam

slovenský činitel, který se přičinil o důstojné oslavy 1.000 letého jubilea příchodu sv. Cyrila a Metoděje na Velkou Moravu /roku 863/, o založení Matice slovenské, jako i o slavení svátku soluňských bratří v den 5. července. Založení Matice se uskutečnilo právě v jubilejním roce a spojilo slovenské katolíky a evangelíky na poli národním...". Vjše uvedená data mnohé napovídají: napřed Olomouc, potom Tmava a Banská Bystrica. A moravský Velehrad: zvláště po nástupu kardinála Furstenberka na stolec nejbohatší diecéze v celé Rakouské říši /arcibiskup olomoucký v letech 1853-92/, proudily peníze z Moravy na podporu i slovenského národa /řečeno slovy dnešní frazeologie "pod pláštíkem cyrilo-metodějským"/. Existují o tom v archivech četné dokumenty: těžko lze ale dokumentovat podobný přístup u biskupů a církevních knížat polských - k věřícím na Slovensku. /Jediný veřejně známý dar polského národa česko-slovanským křesťanům - obraz Jana Matějky "Apoštolové Cyril a Metoděj" z r. 1885 - je v intencích dárců umístěn právě na Velehradě.../. A cituji dál z knihy Antona Bagina, ze s. 136: "Koncem minulého století dal nový impuls cyrilometodějské ideji olomoucký arcibiskup služebník Boží Antonín Cyril Stojan. Roku 1891 založil "Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje pod ochranou blahoslavené Panny Marie". Cyril Stojan dal Apoštolátu osobité zaměření k uskutečňování sjednocení mezi slovanskými národy." Není snad příliš nutné zdůrazňovat že je zapotřebí právě takto pojmenovat onu naději dalšího soužití Čechů a Slováků v jednom státě; ano, jméno té naděje zní: osobitý přístup. Přičemž nelze zapomínat na - Moravu ...

Josef Petráň: Staroměstská exekuce. /Edice Kolumbus, MF, Praha 1985, edice řídí Jiří Sixta, II. vydání, s.320+40 s. příloh, náklad 28 000, cena 27,- Kčs/

Sedmdesátá léta uběhla, od r. 1972 vydala Mladá fronta v polovině osmdesátých let již 2. rozšířené a místy přepracované vydání "Staroměstské exekuce", ale názor docenta starších dějin Univerzity Karlovy Josefa Petráně si může přečíst každý na s. 287: "Idealistický spor o "smysl českých dějin" odvál čas, lépe řečeno pomínil s překonaným metodologickým vybavením historické nauky". Co všechno tedy odvál čas! Doufejme, že těmito historiky vychovaní záci budou v praxi dále překonávat "metodologické vybavení historické nauky" a půjdou tak v reálném běhu svého života od úspěchů k úspěchům. Neboť: "Idealistický spor o "smysl českých dějin" odvál" atd. Ale kam? Někam mimo Prahu, do jiného hlavního města? I pro české země? V dávné tradici? Neupozorňuje Petráň sám na podobnou podřízenost jinému hlavnímu městu pro české země - s následným zajímavým faktem o české tradici - a opět jedinou větou? Cituji ji ze s. 245: "První - pražská instance, v krutosti horší Turka, udivila i vídeňskou komisi". Ano, Češi používají i v korespondenci s cizinou onu spojku souřadící i nebo a - a i cizina je udivena. Mnohdy - krutostí horší Turka /viz sedmdesátá léta - od velvyslance v Turecku po vězně ve Valdštejnových Valdčích./ A do třetice, z domácních poměrů, dovolím si z Petráňova díla ocitovat větu - stále živou? - ve smyslu českých dějin? /S. 263/: "Moravští šlechtici měli důvody, proč nedůvěřovat českým přátelům a příbuzným, kteří s nimi v minulosti zřídka hrávali otevřenou hru a dělávali si po svém vše bez ohledu na moravské stavy" Poučení? Češi ztratili důvěru Moravanů a byla z toho ve svých důsledcích - Bílá hora. A Staroměstská exekuce - českých pánu ...

Hiró Onoda: Moje třicetiletá válka. /Edice Dokumenty, Naše vojsko, Praha 1984, k tisku schváleno 1.10.1984, orig. z r. 1974, vydání I, náklad 30 000, cena 19,-/

Z životopisu /s. 34/: "Potom se velitel divize generál Šizuo Jokojama obrátil ke mně, u přené se na mě zadíval a řekl: "Nesmíte bezhlavě obětovat život, ani ho ukončit vlastní rukou. Musíte se držet, třeba tři nebo pět let. Rozhodně si pro vás přijdeme. Do té doby, i kdyby vám zbyl jediný voják, i kdybyste se měli živit kokosovými ořechy, budete bojovat dál. Rozumíte?" /.../ Velitel divize byl malé postavy a jeho tvář prozrazovala mírnou povahu. Svůj rozkaz a povzbuzení zároveň pronášel tiše a vážně. Odpověděl jsem hlasitě: "Provedu!" Přitom jsem si vzpomněl na celou přípravu ve Futamatě a ještě víc jsem v sobě posílil odhodlání. Zároveň jsem si uvědomil, že mne, mladého důstojníka, osobně povzbuzuje velitel divize. To mi potvrdilo velkou důležitost mého poslání" atd. Velitel divize vystupuje v myslí mladého důstojníka ve své pravé roli: divisio, lat. rozdělení. Pomocným pojmem může být i *satanas*: z hebr. ten, kdo rozděluje. A mladý muž, má-li být správným vojákem, musí zapomenout na civil. To se stále vyžaduje: toto rozdělení, bojové rozdělení myslí mladých mužů, ono naprosté vyloučení přijmout civil bez rozkazů nadřízených, dovedl tento Japonec až k mezní hranici nejzazších důsledků. Onoda se stal živým a naprostým antipodem Švejka: jeho třicetileté nensmyslné válčení, dokud ho knihkupec nenavrátil v r. 1974 do civilu, rozkazem, tragikomicky přečteným v džungli. Byla ba to výborná literatura, kdyby nestála zbytečně zmařené životy: Onoda, i v knižní podobě svého vyznání, má ruce plné krve, neboť - oni ho ponížili! /S. 30/: "Když jsme slyšeli, co Američané píší, popadl nás vstetek. Procedil jsem mezi zuby: "Zatraceně! Tak oni z nás dělají blbce!" Švejk ze sebe blbce dělal, aby zůstal, pokud možno, mimo ovzduší divize; sveřepý Japonec si v hlavě nenechal víc, než přesvědčení o "velké důležitosti poslání! Státní organizace, jež vyžadují poslušnost, naprostou, mají vždy značné procento svých sveřepých: ti vedou své soukromé třicetileté, čtyřicetileté vojny, až do roztrhání těla - těch druhých. Kéž by se ale hleděli vyřadit vždy v džungli, jako Onoda! K jeho příběhu - a k jejich příběhu - mohu jen ocitovat slova Jana Patočky z Kacířských esejů /Války 20. století a 20. století jako válka, Edice Petlice, s. 21/: "Od těchto obětovaných se naspak vyžaduje v ý drí tváří v tvář smrti. /.../ Právě toto vzdání, tato oběť se požaduje. Požaduje se jako něco relativního, vztaženého k míru a dni. Zkušenost fronty je zkušenost a b s o l u t n í. Zde pojednou, jak ukazuje Teilhard, na účastníky učiní výpad n a p r o s t á s v o b o d a, svoboda od v š e c h zájmů míru, života, dne. To znamená: oběť těchto obětovaných přestává mít svůj relativní význam, není požadovanou cestou k programům výstavby, pokroku, zvýšených a rozšířených životních možností, nýbrž má význam p o u s e s a m a v s e b ě. /.../ Vrchol je právě zde, v tomto vydání se, k němuž byli lidé povoláni." - A není nejúčinnější literaturou četba povolávacích rozkazů?

Baltasar Gracián: KRITIKON, /Edice "Živá díla minulosti", Odeon, Praha 1984, přeložil Josef Forbelský, vydání I., s. 590, náklad 5000 v./

Baroko, vyhozené kdysi z české přítomnosti oknem, se neustále vrací dveřmi: u nichž stojí na stráž, v tradici Čech, opět vojáci cizí moci. Atmosféra naší současnosti je přízračná, cituji z románu/s.444 a 445/: "Co je tohle?" sbíhali se odevšad a ptali lidé. "Budou něco oznamovat," odpovídali druzí. "A co?" "Výnos, který korunované Vědění dává rozhlásit po celé své úspěšné říši." "Někoho posílají do vyhnanství? Snad ne lítost, pro niž není místo tam, kde je Korvaha? Anebo snad její velkou nepřítelkyni Sebeuspokojení?" "Nevyhlažuje se válka závistivé Štěstěně?" "Nic z toho," odpověděli jim. "Pouze se zavádí kritická reforma lidových přísloví." "Jak je to možné?" namítl Andreio. "Vždyť jsou dnes tak oblíbená, že se jim říká malá evangelia?" "Ať jsou oblíbená nebo nejsou, jděte a vyslechněte si, co vyvolává kláš!" Plní zvědavosti tam spěchali; nejprve slyšeli, že některá přísloví byla zakázána; potom výnos pokračoval takto: "Item přikazujeme, aby nikdo rozumný nepříteli neřikal Kdo má nepřítel, nechod do postele; naopak, nechť se závčas odebeře domů, ihned ulehne a spí; a nechť vstává pozdě a nevychází z domu, dokud nevyjde i slunce././ Při žádné příhodě ať se neřká, že Hlas lidu je hlas boží, nýbrž hlas nevědomosti; navíc ústy lidu spravedla hovoří všichni čerti. Item se v naší době ruší přísloví: Čest a zisk do jednoho pytle nestrčíš, neboť vidíme, že kdo dnes nemá, za nic ho nemají. Jakožto velké rouhání se zakazuje říkat: Bůh ti dej štěstí, svnu, neboť vědomost ti nepostačí, ješto vědomosti není nikdy dost, a co může být větším štěstím nežli mít vědomosti a být vyspělou osobou? Zatímco některá přísloví se zcela zakazují, jiná se poněkud upravují. Proto nechť se neřká Mlčetí zleto, ale Mlčetí svato /.../ Item se pro nedůstojnost odsuzují některé další prápovídky, třeba: Má-li sedět za tisíc, sed za jeden a půl, Nejlepšímu příteli, největší ránu." Konec citátu: kdyby v naší "úspěšné říši", vedené "korunovaným Věděním" a třeba v guberniálním Brně někdo dne 21. srpna vyšel do ulic s heslem nad hlavou: Nejlepšímu příteli, největší ránu, ačkoliv by to odpovídalo prožitě české skutečnosti - okamžitě by poznal, v roce 1985, že toto lidové přísloví bylo odsouzeno. /Byl i v románu jezuity z poloviny XVII. století./ Ne, já nejsem uhřenuta sovětskou přítomností v naší zemi: a když, tak ne ~~se~~ ^{říše}. Vždyť i Josef Forbelský ~~poukazuje~~ v předmluvě k tomuto románu ~~na~~ ^{říše} /s.20/ "Z nejnovějších překladů Kritikonu můžeme uvést ruskou verzi, jež ~~pod~~ pod okolností vznikala zároveň s verzí českou, kterou edičně předstíhl vydání z roku 1981." /Podtrženo KO/ Copak není nutné, v roce 1984,

uvést v předmluvě fakt, že román příslušníka jezuitského řádu začal být poprvé do češtiny překládán až souběžně s překladem rušským. Ale, abych se vrátila k textu románu a k jeho účinku na čtenáře: připadá mi, vyjádřeno co nejstručněji, že se Graciánovi před 350 lety podařilo dát do polévky celou krávu.

Radoje Domagovič: Cejch. / Edice Světová četba, sv. 529, Odeon, Praha 1984, vydání I., přeložila Irena Wanigová, str.182, náklad 1500 v./

Je-li někdo opravdovým satirikem, pak vypálí svému současnému režimu cejch, a tak netrvalo, že i v jiné zemi a po pořádně dlouhé době je čitelný. Cituji ze čtvrté a poslední prózy uvedeného výběru /s. 126-128/: "Cožpak Národní shromáždění může rozhodovat i o vědeckých problémech?" "Proč ne? Národní shromáždění má právo rozhodovat o čemkoli a každé jeho rozhodnutí nabývá platnosti zákona. Například zrovna věra se jeden občan obrátil k Národnímu shromáždění s žádostí, aby mu posunuli datum narození o pět let spátky." "To snad není možné!" uklouzlo mi nechtě. "Co by ne? Narodil se roku 1874, a Národní shromáždění prohlásí za datum jeho narození rok 1869." "Ha - a k čemu to bude dobré?" "Získá tak právo kandidovat na poslance. Jedno místo se totiž uvolnilo; dotyčný je náš stoupenec a bude tedy v Národním shromáždění náležitě podporovat současný režim." Oněměl jsem údivem; panu ministři to asi neušlo, ~~prakticky~~ poněvadž si vzdychl: "Panebože, co vás na tom záráží? Takových případů máme!" /.../ A tak jsme mluvili a mluvili o všem možném - i nemožném!, jen finanční otázky nějak nepřicházely na přetfes. Až konečně jsem si dodal odvahy a zeptal jsem se: "Nemárně by mě zajímalo, pane ministře, jaký je systém vaší finanční politiky?" "Výborný!" pravil bez váhání a jeho ryvá nálada jako by rázem vyprchala. "Hlavní věc je dobře připravit rozpočet, a pak už je všechno hračka." - Hněl tohle dialog, abych citovala autora /s.88/: "s jakýchkoli divných, tatrmanakých časů, kdy bylo plno svobodomyšlných zákonů a láčná svoboda?" A dál, kdy: "celá země přímo překypovala mrzoučením, ale morálka neexistovala, každý barák byl až na pádu napěchovaný pojednáními o filosofii, logice a bůhvíčem ještě, ale nikde ani špetka zdravého rozumu, ^{kdejakdo} měl plnou hubu šetrnosti a hospodárnosti pro štěstí vlasti a rozbasovalo se, kde se dalo i nedalo, a každý vydfiduch a lump si za pár šestáků mohl koupit titul zasloužilý syn národa." Co dodávat? Snad jen to, že vydfiduch je ten, kdo z lidí vydírá i tu nesartelnou duši. A za tuto činnost se mu dostává titulů - i dnes, i dnes ...

Miloš Pohorský: OSTROV KATARINA - ZELENÁ SLZA. /Doslov ke knize Jana Otčenáška: Pokušení Katarina, ČS. spisovatel, Praha 1984, 20000 výt./

Literární kritik se na sedmnácti stranách knihy zamýšlí nad dílem svého přítele, jak z textu vysvítá. Cituji /s.323/: "V těchto měsících se Otčenášek konečně upnul na román a doufal, že se podaří dopsat ho po cestě do Moskvy, jež ho na podzim čekala. Ze sovětského putování však přijel do Prahy krajně vyčerpaný a nemocný a jeho čas začal překotně a nemilosrdně utíkat. Nakrátko ještě odjel trochu si odpočinout do Tater, ale při vycházkách do barevných říjnových brdských lesů jsme dokázali ujit už jenom pár set kroků." Dovolují si podotknout: nejedná se o první záznam skutečnosti, že se český literát "ze sovětského putování" vrátil "do Prahy krajně vyčerpaný a nemocný". A jistě se to netýká jen nedávné minulosti, z konce sedmdesátých let: takových návratů bylo a ještě bude! Jinak mě v doslovu Miloše Pohorského zaujalo, že nejdříve čtenáře seznámí s faktem, jak torzo románu "Pokušení Katarina" vznikalo od r. 1964, aby v předposlední větě /s.329/ napsal: "K této své výpovědi se dostal ve chvíli, kdy bylo nepochybné, že to, co tkvělo v zaostřeném pohledu jeho hrdiny, byla rakev..." Tím kritik Miloš Pohorský chápavým naznačuje, proč se v torzu díla tak zřetelně projevuje nechuť a rozčarování z "reálného" socialismu; ale! Rakev? To by musel Jan Otčenášek psát svůj poslední román tak rok, či tři - ne však šestnáct let! Takže: autor asi přesně věděl, co to obnáší - román pravdy své generace - dokončit; v ČSSR mnohá díla zůstávají torzem především proto, že autoři chtějí žít... Čí slzu to ale může vynutit?

Jan Skácel: Odlévání do ztraceného vosku. /Elok, Brno 1984, str. 80, fotografie Vilém Reichmann, odpo. red. Z. Zábranská, 3700 výtisků./

Součástí sbírky, kterou napsal nečlen /je to úřední pojem?/ Svazu spisovatelů/a nečlen Svazu výtvarných umělců jí výtvarně doprovodil/, jsou ~~skřípy~~ verše z jejich nejbližšího domova, pod názvem: Město, které musím. a není to jen cudnost básníka, že v názvu není dopovězeno, co musím: milovat? Proklínat? Zažít? Je zajímavé, že v období, kdy ubývá básníků o Praze, přibývá od padesátých let našeho století básníků o Erně. a není to jen ve Skácelově sbírce zmíněný Bochořák Klement, Kainar a Mikulášek /s.58: Sonet o starých brněnských básnících/, ale i /až z Anglie/ o Brně píšící Ivan Blatný, Ivan Jelínek, či v Brně žijící Zdeněk Rotrekl, Pavel Švanda, Jiří Kuběna a další a další... Krátce shrnuji: existuje genius loci hlavních měst, která už nejsou

hlavní, ale ... básníci o tom vědí své. Jak píše Jan Skácel v básni Domovské právo/s. 46/: "Všechny sítě musíš rozhodit/ dole zatížit je těžkým kamením/ město si tě samo jednou najde/ tak jako sám sebe hledá v básni rým." .. tak tomu je: ne nadarmo píše básník ono slovo "rozhodití", jak je zachováno v biblické češtině, v evangeliích; odraz rodného města v duši básníka - to je i odraz onoho "města", které si nás "jednou najde" - nebeského Jeruzaléma? /Když onen skutečný Jeruzalém se od padesátých let hlavním městem stal: ale ne jak dlouho, ve světě?/ Jinak řečeno: i města, i tz, porvedá z prachu k životu - poezie. A Brno je toho dokladem: pomačkáným, tak jak ho Moravané po kapsách nosí...

ENRICO SABATO: KNIHA O HRDINECH A HROBECH. /Edice Soudobá světová próza, Odeon, Praha 1964, přeložil Vít Urban, 504 str., 5500 výtisků./

Čtenář, který přemýšlí, proč tato skvělá próza byla přeložena do češtiny až málem po uplynutí čtvrt století, nachází v textu stopy, jež opravdu jen tak tak unikly kvůli cenzora. Cituji/s.142/: "Proust je degenerovaný umělec, neboť je příslušníkem odumírající třídy." Zasmál se. "Kdyby takle teorie byla správná, neexistoval by marxismus, /.../ Marxismus by pak musel vymazat nějaký dělník, nejlíp odněkud z těžkého průmyslu." ..le nejen tato chytrá odpověď z Buenos Aires je nebezpečná pro vývoj myšlení československého čtenáře: samotný ústřední motiv románu je výsměchem prvotřídního umělce světovému ideologickému centru, které své mocenské úsilí o světovládu zakřídňuje údajným rozpoznáním sayalu světové historie... nyní bez frází - už jen citáty z knihy o hrdinech a hrobech; /s. 242/: "Bůh byl ještě před počátkem dějin poražen kníženem temnot. A poražený, proměněný v domnělého čábla, je dvojnásobně zneuctěn, protože se mu přisuzuje tenhle politovánímhodný svět." / s.245/: "Můj závěr je nabílední: začále vládne kníže temnot. A výkonnou moc světili Posvátné sektě slepců." /s.296/: "nelze předvídat, jak překvapivě může slepota přispět ke společenskému vsetupu vrátného nebo typografa: povídá se, že jeden se čtyř hodnostářů, kteří řídí sektu na celém světě /a sídlí kdesi v Pyrenejích, v jakési jeskyni hluboko pod zemí, kterou se v roce 1950 pokusila prozkoumat skupina speleologů, jejíž členové přitom tragicky zahynuli/, není slepce od narození..." /s.297/: "Jde totiž o to, že ve světě slepců se kuškají a rozlišují všelijaké správy, které nejsou vždy pravdivé; /.../ štěstí i proto, což je moje domněnka, že hodnostáři využívají

JAKO jednoho z prostředků k zachování tajemství falešných informací a splnění představ - dvou mocných zbraní každé organizace tohoto druhu. Ale až už je tomu jakkoli, má-li nějaká zpráva vypadat věrohodně, musí být alespoň v zásadě pravděpodobná, což je dostatečný důkaz - jak dalece může slepota rozvinout osobnost obvyklého člověka." /s.365/: Cožpak nebyl Homér slepý?/.../"A já, Teiresiás, jsem byl za trest oslepen, neboť jsem žádostivě pohlédl na koupající se Athénu; ale Bohyně se slitovala a obdařila mě schopností rozumět řeči většiny ptáků; a proto ti pravím, Cicipe, ačkoli nic netušíš, že tys ten muž, který zabil svého otce a oženil se s matkou, za což tě musí stihnout trest." /.../"A už nikdy jsem se nedokázal zbavit myšlenek na Cicipeův konec, na to, jak si po vyslechnutí Teiresiášových slov a poté, co byl svědkem matčiny sebevraždy, vypíchl špendlíkem oči. Právě tak jsem už nikdy nedokázal vypudit ze svého nitra čím dál silnější a nezvratnější přesvědčení, že slepci řídí svět." Proč tolik citátů? Ne snad proto, že autor této románové vize /původně jaderný fyzik/ je sám poloslepý /byl postižen oční chorobou - viz úsloví/, ale proto, že v našich poměrech národa, zbaveného samostatného pohledu na svět, si můžeme připomenout /v této románové souvislosti málem groteskní/ fakta: náš největší národní vojevůdce /a nemyslíme tím generála Surového v období Mnichova/ byl slepec, jenž vočil svůj lid ke zničení země a za národní hymnu si národ v době útlaku dobrovolně zvolil - píseň slepce.

Ivan Skála: Čas, /KULTURNÍ ROZVOJ, čtrnáctidenník, Panorama, Praha 1985, roč.I., číslo I., strana 2. Vydává ministerstvo kultury ČSR, cena výt., 3,- Kčs./

Pod novoročním projevem "prezidenta republiky ČSSR", jak je uvedeno v titulku /dvojnásobný prezident republiky, kile/ a vedle článku ministra kultury ČSR je otištěna báseň, která mně zaujala. Cituji: "V jaké podivné době / čekám v podivném střehu / dvašedesát let." A dál: "Z jakých změtěných dějů /skládá život svůj smysl / A proti němu stále / pravdy rozpadlé v prach." Národní umělec takto vyzpívává svůj údiv: "Dvašedesát roků: / co zápasů, co kroků, / co proher, ztrát a zrad! / A přece do útoku / ženu každou svou sloku, / v neřádu hledám řád". Jsou to pravdivé verše tohoto básníka: když uvážím, jak hrdinně hledá i v ónešním neřádu řád, myslím si, že lepší poezii /a adekvátnější/ do čela svého nového čtrnáctidenníku nemohli pracovníci ministerstva ani dát. A najít; cituji: "Kdo soudčí hřeby veršů / na prázdné nebe vbije, / kdo vzteklé barvy chrstne / na zdi a na plátna?" / - Ty "soudčí hřeby", jež známe ze scény ukřižování? A nad kterou společností zeje "prázdné nebe" ? Bojím se domyslet: po přečtení básně se mi ale chce, ze zlomyslnosti, obměnit další verš: "Plyne, Josefe Koro," / na úctyhodnější: "Svítiplyne, Ivane Skálo!" Neboť: národní umělci jsou pod prázdným nebem stále více světlem svého národa a jejich poezie do tmy září - při před sedání... V podivném střehu: Svým pozadím jsou v čele !

Oldřich Šuleř: Dlouhé stíny. / Edice Žitva, Čs. spisovatel, Praha 1984, vydání první, stran 456, náklad 8000 výtisků; Novinky české prózy". /

Novinka autora, který byl dlouhodobým tajemníkem Svazu čs. spisovatelů, zavádí čtenáře do období Protektorátu: v moravské zemi. Ostravský Oldřich Šuleř, podobně jako brněnský Ivan Kříž, se vrací tématicky do doby svých literárních počátků: popisuje v románu nejen Sousedov, ale i obdobný děj /odboj železničářů za okupace/, což vše zpracoval už v knize povídek z r. 1958 "Stanice Sousedov". Román je ovšem uveden nevýbojným a křesťanským motem: "Staré hřbíchy mají dlouhé stíny". A netýká se toto příslovní i literáři, kteří si po kolapsu z r. 1968 v osmdesátých letech uvědomili, že komunistická strana si může připomenout jejich literární zásluhy z padesátých let - když jí k tomu dají vhodný počet? Oldřich Šuleř se o to snaží s notnou dávkou ideologické obratnosti - jak vyhovět současné ideologické poptávce. Citují se str.117: "buržoazní demokracie dohnala k fašismu. Z tohoto pochoutí vybuřela Vlajka s programem vypjatého nacionalismu na českém území. Okupace pro ni znamenala silný impuls. V pravicovém hnutí si část politické iniciativy vynutila prioritu...", a aby nebylo pochyb, co to bylo "pravícové hnutí", citát ze str.119, s odstavcem začínajícím slovy "Program Vlajky": "Tváťak ať už tomu bylo tak či onak, není to v podstatě jenom nepoučitelná potřeba upnout se k něčemu stálému, nepochybnému, svatému, hledat a nacházet ideál, vzor, vůdce? Což to není zase jenom pouhá víra, která sníná s jedince odpovědnost, což to není projev neracionálního fideismu?" A není to v románě jen odporná postava katechety Pihelky v konfrontaci s dokonalým profesorem Dolákem, který už byl koncem protektorátu "v Rusku", a bychom se na str.435 v románě dověděli, že ho hned po skončení války "povolali do Prahy na vysokou funkci". A není v románě jiná snaha, než napsat román o těžké době takovým způsobem, aby doplnil nynější učivo středoškolských osnov z občanské výchovy. I ten "neracionální fideismus", po všech literárních direktivách, nakonec může někde v ústraní dýchat, v duchu postupu nynější vlády ke křesťanství, citují se s. 190: "Prosím vás, cořpak nevidíte, že náboženství je neživotné právě svou posvátnou tajemností, kultickou nedotknutelností, dogmatickou nesmyslností?... Bůh je mrtev, už si to konečně připusíte, nadějí člověk je pokání a věda. - Zvolil jsem křesťanství ne jako osobní záštitu, nýbrž pro jeho lidství. - Ubohé křesťanství! posmíval se profesor. - Miliony mrtvých leží na křesťanském svědomí. - Za krutých časů se někdy probouzí archanděl, řekl pan Antoš stíhaně. Dolák si uvědomil, že přehnal.

dokážeme tolerovat. Třebaže jsou naše názory rozdílné, něco nás spojuje - hluboký prožitek humanismu a touha po jeho uskutečnění. A není to v naší zločinné době právě málo, co říkáte, pane Antoší?" Cituji tak obsáhle z tohoto okrajového románu proto, že mnohé, co je nám líčeno jako autentické dialogy z doby okupace českých zemí Němci, je možné slyšet v dnešní době: i v dialogích mezi křesťany a marxisty, v neoficiální sféře. A navíc mě zajímá, jak se literáti, zamčení do ústraní po roce 1968, navracejí - aby byli publikováni! - krok za krokem pod ideologicky rovná křídla strany. Je totiž víc než jasné, že dnes, když už jsou v duchodovém věku, je k těmto literárním činům nikdo nenutí být státem uznávaným spisovatelem je ale tak slastné! V jejich očích: a tak si Oldřich Šuleř třeba ani neuvědomí, když popisuje své mládí v souměstí Krásna nad Bečvou a Valašského Meziříčí, že "dnes, kdy se obě města sloučila v jeden správní celek" /úvodní s.7/, si v Sousedově mnoho lidí pamatuje ještě skutečně pravdivý obraz moravských poměrů z doby německé okupace. Český prostor je totiž opravdový Sousedov a není dobré před tímto faktem zavírat oči. A jako doplněk k hodnocení "Dlouhých stínů, jež mají staré hříchů", považují za vhodné románovému Jurkovi, jenž se tak odvážně zajímá o všechny protektorátní hříchů městečka a netají se tím, připomenout, literární fakt: v literární soutěži Mladá Morava, v období kolem heydrichiády, získal čestné uznání za prózu Oldřich Šuleř z Valašského Meziříčí. Emanuel Moravec, v románu rovněž neobtěně hodnocený, tuto literární soutěž otoval 3 000 Kč ...

Bohumil Hrabal: Domov. /Uveřejněno německy v Die Zeit", Hamburk, NSR, 28.10.1983/

Milena Nyklová: Hovory s Bohumilem Hrabalem. DOMOV, SNTL, Praha 1985, č.4, s.12-13

V den 65. výročí vzniku ČSR se v dopise český spisovatel vyjádřil vlastenecky: "Musím se ohradit proti obsahu článku, jehož tón je nepřátelský nejen mé zemi, ale také naší vládě". Nejlepší by bylo celý dopis opsat, ale pro nedostatky místa tak nemohu učinit: tuším totiž, že Bohumil Hrabal ve svém dopise do Němce píše pravdu. Vždyť napsal: "Musím se ohradit" - co všechno tedy současný český spisovatel musí, aby byl ve vlasti vydáván! Další věta v dopise je rovněž pravdivá: "Pan Hans-Peter Riese nemůže vědět, jestli jsem své zemi věrný nebo ne, protože není můj kmotr". A tohle je věta, za kterou lze v Čechách cedit krev: je v ní obsažena trest, historie Čechů. /A nemyslím tím jen českou Mafii./ Ano, vždyť v Čechách může posoudit věrnost /a čistotu a nřisnost - původní/ pouze kmotr obyvatele země české - a pak už nikdo jiný. /kromě výjimek. Neboť kmotr asistuje při posvatném úkonu, jímž začíná bytosti život nadpřirozený a jenž, pletně udělený, se nemůže nikdy opakovat. A toho je kmotr svědek! K těm výjimkám však se vrátí kupodivu sám Hrabal; čtenář v ČSSR si může v Domově 1985 číst i toto další vyznání: "Proto bych chtěl napsat svůj životopis, ovšem tak, jako by ho psala moje žena, která je na mě nabroušená a kritická a tudíž mě shazuje. ... podívat se na sebe očima druhého člověka není marné. Hned jinak se pak jeví moje poslání, které jako by nemělo nic společného s tím obyčejným chlesem, s kterým měla spoustu trápení, protože neoddržel to, co říkal, byl zbabělý, v mnoha situacích zklamal." /.../ "Člověk se prostě nemůže zříci toho, co v něm je." /.../ "Jsem v prvé řadě člověk, ne spisovatel, člověk, který zhrěšil." A jsme u toho: každý, kdo se pohybuje v české literatuře a je si vědom své hřízlosti či zbabělosti, má právo volat za tohle k zodpovědnosti pouze svého kmotra! A každý jiný, kdo není takto vyvolán - doma či za hranicemi - ať mlčí! Jáe přece o věci v ČSSR - rodinné ... Domove!

Anketa

Milá Lenko,

1. slyším často sám sebe říkat, že lidé se nemění, že se mění jen okolnosti, do kterých vstupují se svou neměnnou duší. Přesto je každý můj pokus přiblížit se ke svému mládí doprovázen pocitem údivu, vzdálenosti a úplně jiného světa. Jenže jiný byl asi právě jen ten svět a ne já. Byl to svět zvláštního historického okamžiku, byl krutý se snadností, kterou zanechala válka, byl přecpán nadějemi a iluzemi. Ten dnešní svět je, alespoň v Evropě, méně krutý, a především prost iluzí a velkých nadějí. To je dobré. Neměnná jádra našich duší v něm mají více prostoru.

Tvůj otec byl o rok mladší než já, když na to pomyslím, mrazí mě. Vstupovali jsme do stejného světa, ten dupal a har-tusil, že se musíme rozhodnout. Dnes tomu těžko kdo uvěří, ale nutili nás k rozhodnutí hlavně proto, abychom v příštím rozhodném boji zahynuli na správné straně dějin. Jako by to byl ten nejlepší osud, který člověka může potkat. Byla to doba a-jatoláhů.

Vím však, že mladí lidé se ptají ne na dobu, ale hlavně na to, proč jsme se v takovém množství nadchli pro myšlenku revoluční přeměny světa, když, jak dnes každý vidí, to byla myšlenka přinejmenším diskutabilní a neměla navíc úplně čisté historické zázemí. Jenže tento způsob ptaní je už generačně upraven, protože vychází z jiné zkušenosti a tedy i z předpokladu, že naše tehdejší rozhodování bylo založeno na čtení přehledné mapy, na které už byla zakreslena všechna výstražná znamení, všechno, co bylo a dokonce snad i to, co bude. Pokud si však já pamatuju, byla to mapa jen velmi hrubě načrtnutá, strže, do kterých mohl člověk spadnou^t, byly šikovně maskovány cudným utajováním pravdy, na kterém se podílely mnohé významné evropské osobnosti. Jen červenou barvou naděje se na této mapě nešetřilo, vyznat se v ní nebylo lehké. Pěkně píše o této nejistotě Jaroslav Mezník /Jak jsem šel s jednou dívkou po ulici, Listy 4, 85/. Mladým lidem, neznalým velmocenských usnesení, se navíc zdálo, že se příklonem k revoluční frázi stávají disidenty, disidenty v rodině, v lepší společnosti, na školách atd. Kdo tehdy věděl, do roku 1948, že o vítězích a poražených bylo už dávno rozhodnuto? Ideový zápas vypadal úplně au-

tenticky. Váha dějin se tehdy zdála být obrovská, výhružná a zlo-
věstná, ponechávala jen málo místa obyčejnému lidskému rozměru
a nalhávala působivě mladým lidem, že naslouchat hlasu tajemné
historické zákonitosti je mnohem důstojnější člověka než naslou-
chat unavenému šeptání jakési starobylé mravnosti. Když byl něk-
do vynnan, zničen nebo zabit, dělo se to jakoby bez lidského zavi-
nění, o takových lidech se říkalo, že byli smeteni dějinami. Pěk-
né, ne?

V době, o které mluvím, měly dějiny, tedy to, co se dělo ve
velkém na této planetě, povahu základního prožitku. Jistě také ne
pro každého, dění však do sebe vtahovalo mnohem více lidí než dnes.
Připadá mi, že jsme se bez většího odporu podřizovali historické
a sociální determinaci. Třídní původ se vnímal skoro jako predes-
tinace, rozdíl mezi chudými a bohatými dával ještě smysl, uznávalo
se prostředí za povahotvorné, atd. To všechno vzala voda. Dnes ne-
mají dějiny už tu váhu, aspoň u nás ne, nedupou a nehartusí na mla-
dé, aby se rozhodli, za koho vycedí krev. Proto se mnozí domnívají,
že že je příklon na tu či onu stranu vždy jen výsledkem pomalého a
uvážlivého rozhodování, vážení výhod a mravních ústupků, porad s
rodiči a přáteli, atd. To plně chápu, méně se mi už líbí, když
někdo, kdo kdysi četl s námi z té nezřetelné mapy, vydává dnes své
tehdejší rezervované postoje za výraz čirého jasnozření a rozhodnu-
tí pro socialismus za výraz rozumové a mravní nedostatečnosti, mocen-
ských ambicí a touhy po kariéře. Což zase neznamená, že by v naší
generaci neexistovali lidé, jejichž revolučnost měla právě tyto pří-
činy. Byli viditelní tehdy a jsou viditelní i dnes.

Vidím při pohledu zpět, jakým determinacím jsme byli vystave-
ni a jak náhodně nás obracely v tu či druhou stranu. Já jsem si
nebyl obdařen dělnickým původem, ale byl jsem sirotek a to bylo v
oné poválečné vlně sociální sentimentality skoro totéž. Žil jsem v
laskavé péči své sestry a neměl jsem nouzi, stát mě zahrňoval svou
přízní. Osvobozovali mě od všech poplatků, dostával jsem nejvyšší
stipendia, všude se mnou jednali vlídně. Studovat jsem mohl, na roz-
díl od svých synů, co se mi zlíbilo. Usoudil jsem, že stát je dob-
rý a že si zaslouží mou vděčnost. Nešlo ani tak o peníze, které mi
dával, šlo spíše o to, že mě zhodnocoval v mých vlastních očích.
Domníval jsem se, že jedním poctivě, když projeví svůj vděk nadše-
ným budováním, sjezdil jsem tehdy všechny slavné brigády. Přišlo

mi tehdy na mysl, že si stát mou oddanost kupuje? Lhal bych, kdybych řekl že ano. A přesto, nemohla mít tato determinace i opačný směr? Kdyby se o mě starala katolická charita, nestal bych se věrným katolíkem? Hle, jací jsme!

Miloval jsem Velkého Bratra? Asi ano, byť s tajnými a bolestnými výhradami. Ještě dnes však cítím na kůži tu historickou determinaci. Ve čtyřicátém pátém jsem byl z té proklaté války už děsně vyšokován. Dospěl jsem k přesvědčení, že mě chtějí v této válce zabít. Stříleli na mě z letadla, na čtrnáctiletého kluka, který běhal v bílém tričku po poli. Padesát metrů přede mne shodili na silnici bomby, když jsem jel s dívkou na kole na výlet. Cívil jsem s hrůzou na bezkrevné kosti a cukající se střeva rodin, vysvlečených tlakem vzduchu z nedělního oblečení. Maminku zabili při bombardování a když jsem já vylezl po těch hromových úderech ze sklepa do smradu, prachu a trosečné pouště, ušel jsem v šoku deset kilometrů a dodnes nevím, kudy jsem šel. Zablácené a apocené Ukrajince z Malinohvského armády jsem vítal se stejným pocitem jako ti, kteří píší o výročích do Rudého práva. Nebyl jsem jim vděčen za osvobození, tomu jsem nerozuměl, byl jsem jim vděčen za to, že ukončili tu hroznou věc a že já neumřu, aniž bych poznal ženu, což mi v mém věku připadalo jako vůbec to nejhorší. Kdyby mi však dali šanci k životu nějakí černoši z Virginie, neobrátila by se moje vděčnost k nim? Dnes, když čtu u historiků, jak to vlastně s naším osvobozením bylo, je náhodnost mých cest ještě smutnější. Vysvětluju si to tak, že Stalin stál o mou vděčnost, Eisenhower o ni tolik nestál, nestála mu za to riziko v oné předešlé k dnešní konfrontaci.

Sypu tyto determinace z rukávu, protože jsem už o nich mnohokrát přemýšlel. Hledal jsem v nich mezery, ve kterých přišla k slovu má svoboda, vlastní hodnocení dobra a zla. Abych mohl zvážít svou zodpovědnost. Nijak ~~zvláště~~ se mi nelíbí být pořád něčím vnějším určován, zvláště ne velkými dějinami. Dějiny se svými piedestály a smetištěmi nemají žádnou morálku, nic se nedá omluvit jejich zájmem. Dnes, po všech zkušenostech s jejich vrtošivostí, pokládám za dobré a užitečné věřit s Kantem a Kohákem, že dějinám je nadřazen mravní zákon, i když mi jeho původ není dost jasný.

Tuhle nedávno krátce před půlnocí strčil do mne Petr Kabeš a zeptal se mě: "Ty jsi nevěděl v té době, když jsi na rakultě

studoval básnictví, že Zdeněk Rotrekl je ve vězení a že mu hrozí opěšení?" "Nevěděl jsem to," řekl jsem krátce před půlnocí. "Protože ses o to nezajímal!" A to je ta mezera v determinacích, volné moře mezi ledovci, prostor pro svobodu i mravní zodpovědnost. Ponořen v proudu domnělé historické zákonitosti, zahleděn do budoucnosti svých malých dějin, jsem stejně tak jako děsivé miliony jiných lidí nepátral po zlém osudu svých bližních, kterým stát, obrácen svou lepší tváří ke mně, ukazoval jen vyceněné zuby a zařatou pěst. Pravděpodobně jsem se cítil být mravně zaštatěn svou malostí a bezvýznamností. Mohl bych udělat něco zmysluplného pro Zdeněka Rotrekla, kdybych byl věděl o jeho osudu? Představuji si, že bych stačil, dříve než by mě zavřeli, vyložit svůj postoj k strašnému bezpráví někomu druhému a měl bych za sebe náhradu, ten by pak snad stačil říci o tom dalším a byly by náhrady dvě nebo tři, a tato utopická lavina by se nezadržitelně dala do pohybu a zakrátko by opsána celou zemí. Jak beznadějná vize! Touto beznadějností se dodnes živí lhostejnost a netečnost.

Mohl jsem však udělat něco velmi důležitého pro sebe, mohl jsem mnohem dříve podrobit zkoumání své determinace, trochu si nadhodit na zádech břemeno velkých dějin, přečíst si k tomu vhodné knihy a udělat si na mapě světa vlastní a pevné značení. Sebrat odvahu k pravdě a k důvěře v prostý orwellovský početní úkon, totiž že dvakrát dvě jsou čtyři. Prospěch bych z toho neměl, ale mohl jsem mít dříve třeba ty přátelě, které mám dnes. Nemluvě o těžce definovatelných stavech vědomí, kterým se říká vnitřní integrace a pod.

Pochybuju však silně, že by se změnilo něco na dějinách této země. To je však jiná dimenze, vědomí bezmocnosti v tomto oboru nás nezabavuje povinnosti podřídit mravnímu zákonu aspoň své malé dějiny. Mapa, kterou nám přeakládají dějiny k orientaci, není nikdy až tak nepřehledná, abychom museli ve vnitřním zmatku šlapat lidem na krk. Znamení lidskosti jsou na ní celkem dobře vidět a někdy jen netečnost, dějinami vnucované vědomí bezmocnosti a strach nám brání řídit se jimi.

Někteří říkají, že je to pořád stejné, že najít si cestu, která by spolehlivě někam vedla, je dnes stejně těžké jako dříve. To není tak úplně pravda. Svět sice není o moc lepší než byl v našem mládí, ale orientace je v něm snažší, dějiny už nemají tu

tíhu, je více vědomí mezi lidmi, že násilí, bezpráví a lež nepřicházejí na národy jako živelné pohromy, ale že je zavinují lidé. Dnes je dokonce i v politice snažší usoudit, která ze dvou věcí je lepší než druhá.

Milá Lenko,

okliku, kterou jsme šli, už těžko bude moci nebo muset nějaká generace zopakovat, zvláštní historický okamžik, který nás determinoval, je pryč a nebude se opakovat. Po příští válce nebude ani vděčnosti, ani nadějí a tím méně iluzí. Zatím však má mladá generace větší šance najít si spolehlivé držadlo, než jsme měli my.

2. Měla by jí využít. A to je jediná odpověď na druhou otázku. Její stručnost zachraňuje aspoň únosný rozsah anketní odpovědi.

Září 1985

Milan Šimečka

P ř í p a d P l a t f u s

Původně jsem se na tu hru nemínil dívat. V televizním programu byl pod ní uveden jako autor Zdeněk Svěrák a mé velké nadšení pro jednoho z otců cimrmanovského paramýtu před časem vychladlo: úměrně tomu, jak tvrdošíjně s kolegou Smoljakem hleděli své typicky jednoaktovkové nápady narazit na kopyto celovečerního filmu. Zhlédl jsem i několik jeho komerčních estrádních vystoupení a zdálo se mi, že jeho umělecký portrét je hotov. Od Případu Platfus jsem podle názvu očekával anekdotu nejspíš ze zdravotnické oblasti a k obrazovce jsem usedl jen na tak dlouho, abych si to ověřil. Ale zůstal jsem a nelitoval. Z látkového hlediska je Případ Platfus rozvedená soudnička. Bývalý učitel Montelík je obžalován, že udeřil svého bývalého žáka a srazil ho do vozovky. Mladík přitom spadl pod projíždějící motocykl a vážně se poranil. Montelík vinu nepopírá, lituje jí, brání se jen obvinění, že jednal uváženě a ze záští. Mladíka sice neměl rád, ale k té osudné facce prý byl vyprovokován. Nemá však na to svědky. Ti dva, kteří jsou k dispozici, naopak jeho polehčující okolnost zpochybňují: žádnou mladíkovu provokativní větu neslyšeli. Montelíkův advokát jako starý profesionál správně odhadne situaci: jeho klient prohraje a bude jistě odsouzen, ale přijatelně - vzhledem k dosavadní zachovalosti dostane podmíněný trest. Jenže advokát onemocní a kauzu převezme mladá koncipientka, která začne o tu polehčující okolnost bojovat. Navštíví proto jednoho ze svědků, čímž poruší předpisy. Svědek jí nevyhoví. Proč taky? Trest bude tak jako tak stejný a kromě toho je to složitější: otec poškozeného mladíka je místní prominent. Dívka se nevzdává. Pravda, které chce pomoci na světlo, má kromě své imanentní hodnoty i hluboký smysl

v mravním zadostiučinění, které přinese starému učiteli.

Případ se postupně vyjasňuje. Pan Montelík, přezdívaný Flatfus, předtím nikdy nikoho neuděřil a pro svou neschopnost udržet kázeň ve třídě plné agresivních výrostků odešel dobrovolně ze školy. Je to bezbranný znalec a vyznavač svého oboru, na novém pracovním místě v muzeu rychle odvykl každodenním školním ústrkům a jeho násilný čin není vyložitelný jinak než jako sebeobrana před neočekávaným útokem. Jenže ten muž je na sklonku své dráhy a kromě příznivého hodnocení z muzea a z dřívějšího zaměstnání za ním formálně nic nestojí. Nikoho tudíž nenapadne, že ~~ten muž~~ má na úplnou pravdu právo. Soudec spěchá nadiktovat rozsudek a koncipientka ho svým zájmem o detaily zdržuje. Prokurátor ji ponižuje jako začátečníci. Neochotný svědek v ní vidí naivní donkichotku, třebaže v jejím nepůvabu objeví půvab. Mladík v gypsu, sadista a protispolečenský živel, protekční, netalentovaný a fluktuující student gymnázia, bezostyšný, uvědomělý lhář a bezpochyby budoucí prominent, své pocity nevyjadřuje. Snad to ještě ani neumí. Zato jeho otec ano. "Souduzi, co to je?" volá, když pravda vychází konečně najevo. Druhy svědek se totiž lekl koncipientčina upozornění, že křivé svědectví je trestné, změnil dřívější nepravdivou výpověď a doznal, že kamarádovu sprostou provokativní poznámku slyšel. Doznání nebylo tak docela náhodné. Koncipientčina rozhodnost a vehemence na ně měla podstatný vliv. Závěr hry je přesný a bez iluzí: Vítězná pravda nepřinese žádný převrat, příčiny neviděny, jak napsal Josef Kainar, dál konají své dílo, děsivá stavovská struktura společnosti zůstala neporušena, tatínek nabob si starostlivě odváží svého spratka a pan Montelík jde domů pěšky. Ale dva dobří lidé si podali ruce a je to silná katarze.

Režisér František Filip režíroval hru ve volném tempu, nijak na sebe neupozorňoval, dal příležitost hercům, a to bylo výborné. Pan Brodský obdařil Montelíka svým zralým, moudrým hereckým projevem. Také pan Hanzlík skvěle zahrál neochotného svědka. Jeho vnější slušnost a roztomilost byla tentokrát znamenitou pastí na diváka: tajila se pod ní obludná konformita. Zvláštní chválu si však zaslouží představitelka koncipientky Mourkové. Od začátku jsem byl přesvědčen, že do příběhu přichází ne z právnické fakulty, nýbrž z pohádky. Ale mladá herečka Zuzana Bydžovská dokázala udělat svou postavu věrohodnou. Dala jí hranatá, jakoby mírně odstávající gesta a skřehotavý smích pramenící z rozpaků, když ji okolnosti nutí mluvit i mezi čtyřma očima pateticky. Vytvořila dívku vědomou si své nepřitažlivosti, snad dokonce předurčenou pro staropanenský úděl, a přitom vnitřně a nevědomky přitažlivou, hezkou jinak, než to definuje zákon prvního pohledu. Myslím, že v ní české jeviště získalo výjimečný tragikomický talent. Těšil jsem se, že se na její výkon ještě jednou podívám, ale inscenaci zatím neopakovali. Až budou, nedám si ji ujít. Zvláště se těším na její výstup s neochotným svědkem: přijde za ním do kina - on tam dělá vedoucího - a přinese mu svůj strojopisný překlad anglické stati o Spenceru Tracym. Pan vedoucí ji totiž kdysi potěšil pěkným úvodním slovem k jednomu filmu s tím hercem. A pak to ta brejlatá ošklivka ze sebe nádherně souká: svědek by měl svědčit pravdivě. Protože jinak - říká s tím svým příšerným skřehotavým smíchem - jinak se na takové filmy koukáme zbytečně. Už dlouho jsem ^{slýš} neviděl tak přímočaře a přitom cudně vyslovit spojitost mezi uměním a morálkou, pravdou a krásou. Nepověděla, na jaký film se to tenkrát dívali, anebo jsem to přeslechl. Docela dobře to mohl být Norimberský proces.

Do jisté doby jsem zámožnost měl za vadu povahy, ba vinu: majetek je krádež, řekl kdosi vulgárně vědecky. Tento názor jsem neměl až z marxismu, ale už z Brumova, kde čím kdo platil za bohatšího, byl i cizejší a zlejší. Ulevilo se mi, když jsem se dovtípil, že zámožnost je užitečná společenská úloha: boháč zatímně spravuje část všeobecného jmění. To mi urovnalo cestu k zámožným lidem, jenže jsem žádné neznal. A protože většina řečených brumovských boháčů bohatá ani nebyla, prvním mým živým boháčem je vlastně Václav Havel.

Tento boháč se mi líbí vzhledem i povahou. Na havlovský majetek, který teď spravuje kdosi mimo rodinu, se dívá jako na cennou zkušenost, podobně jako na své věznění. Myslím, že lidé, kteří beze škody přestáli svou zámožnost, jsou už navždy sebejistější, což se méně dá říct o těch, kdo přestáli chudobu. A protože i vězení, přestálé beze škody, člověka sílí, dá se říct, že pan Václav urval obě ty krajní výhody. "Jsem bohatý člověk," slyšel jsem ho říct, "jsem spisovatel, který má to štěstí, že ho ve světě znají. Mé hry se pořád někde dávají, živím se tedy svou prací," říká vzrušeněji, "a jestliže se nadto politicky angažuji, dělám to z morálního nezbytí a odmítám, aby mi byly prisuzovány nízké hmotné poknutky," praví už rezolutně, a kde třeba, i protokolárně. - Vidíte, to je způsob zkušených bohatých lidí: že se to nestydí o sobě říct. Zkušený chuďas, nabude-li trošky bohatství, raději to zapře.

Sedíme ve společenském podzemí paláce Lucerna, který v letech 1906 - 1917 postavil architekt Václav Havel, a nad námi je několik pater všeho možného, včetně biografu z roku 1914, divadla Rokoko z roku 1915 a velkého sálu z roku 1920. Je nás tu osm; na boháče se vždycky lepší různí přítelíčkové. Venku je pozdní slunečné odpoledne a tady ventilované šero, probodávané světly spuštěnými nad stoly. Zít- ra je Václava, který úvodem objednal několik láhví maďarského bílého vína a praví: "Tak jsem po mnoha letech poprvé dostal nějakou příz-

nivou úřední zprávu: rozhodnutí, že jsem účastníkem amnestie prezidenta republiky." Dopis jde kolem stolu a pak všichni gratulujeme prezidentovi ke šťastnému, bohužel o pět let opožděnému kroku. "Ale proč jsou na jídelníčku samá maďarská jídla?" diví se Karel Pecka.

"Abych tuto věc objasnil," praví Václavův bratr Ivan, "řeknu, že původně se tato restaurace jmenovala Jokohama, i když nemohu říci proč..." - "...ale to my nepamätujeme," přerušuje ho bratr Václav, "poněvadž jsme nebyli na světě..." - "...dovol, abych to dopověděl uspořádaně," praví bratr Ivan, "tedy od třicátých let se pak jmenovala Černý kůň, a to až do nedávna..." - "Ttano, a tyhle židle," vyskakuje Václav, "ty měly na zadních nohách dokonce kopejtka!" Bratr Ivan shovívavě mlčí, pak praví: "Zajímavější pro přátele jistě bude, že v tom sále nad námi se před válkou konaly všechny komunistické sjezdy..." - "...protože když už je nikde nevzali, přišel pan Gottwald za otcem a ten mu vyhověl." Zdeněk poznamenává: "Řekni ten mu r á d vyhověl, ale to nám nevysvětluje, proč tu dnes plněnou roštěnku servírujete s přídomkem Gyulai." - "Protože nyní je to restaurace Budapest a za chvíli dokonce přijde maďarská hudba," odpovídá Ivan, "mimocho-dem velmi špatná," doplňuje Václav.

"Řekni ještě," praví paní Olga Václavovi, "jak jste sem chodili na obědy..." - "Naprostě správně: a ještě po roce 1948 jsme sem v neděli chodili s rodiči na oběd, a je pozoruhodné, že personál se k nám choval s jakousi až nevysvětlitelnou úctou, ačkoli by, pravda, neměl." Už chvíli se čere k slovu Lenka Procházková, až se jí podaří taky pamětnickým hlasem říci toto: "V tom sále nahoře si táta při koncertě Elly Fitzgeraldové úplně zničil oblek a já jsem se tu na jednom plese zasnoubila s nějakým člověkem, ale nic jsem s ním neměla. Druhéj den mi volal, odvolával se na to, ale já jsem si to nepamatovala. Jmenoval se Nožička, chyběly mu na ruce tři prsty, proto se mu říkalo Ručička." - "Škoda," říkám a Olga praví: "Tady snad každej Pražák měl

nějaký ples, já jsem zase na fotce s matkou v klobouku za války na barrandovských terasách na zmrzlině." Dáša vysvětluje Zdeňkovi přes stůl slovensky maďarské názvy jídel a Pecka se křížem přes ně ptá: "Kdo v klobouku?" Zdeněk, snad proto, že ho nikdo v životě v klobouku neviděl, zpozorní: "V jakém klobouku?" Pecka mrzutě mávne: "Ale! ~~Pan~~ Olga v klobouku, či její matka?" Pan Václav povídá: "On Brousek vždycky byl..." nezaslechl jsem přesně co, "on to není zlej člověk, on jenom provokuje, on zkrátka musí," crescenduje Václav, "tu tichou dohodu všech porušit! Brousek!" Pod rukama obsluhujících číšníků v maďarském svérázu mluvíme o tom, proč asi Antoním Brousek, básník v exilu, musel ven s pravdou každému zřejmou, že Jaroslav Seifert nepsal svou řeč pro Stockholm sám. Jsme všichni dotčeni, ale přitom krom pocitu nevhodnosti jiný důvod tu není, jenže právě tu nevhodnost vzdálený Brousek asi nemůže cítit. Rozhoduju se obrátit řeč jinam:

"Přátelé!" volám. "V Rudém právu jsem četl, že v autonomní sovětské socialistické republice Komi byl u městečka Erton na řece jménem Vaška..." - "Tohodle Vaška?" praví Zdeněk. "...nalezen kus kovové slitiny, který musí pocházet prý z mimozemského umělého tělesa. Co si o tom myslíte?" Když všichni mlčí, pravím: "Po zkušenostech s vesmírem a s onou zemí navrhuju toto: řeka Vaška možná neexistuje, městečko Erton neexistuje určitě a v republice Komi nebylo nalezeno nic."

Václav Havel říká: "Děkuju vám, přátelé, že jste přijali mé pozvání..." - "~~svak~~ němuž jsi byl vyzván," praví Zdeněk, "...právě do těchto nám blízkých prostor." Tu mu vrchní podává tácek s účtem, Zdeněk po účtu hmátne, pohlédne naň a trhne ústy, hodí jej zpátky, ale Václav praví: "Naopak! Jsem překvapen, jak je to levné! Čekal jsem dvojnásobek. Kdy nám zas budou dopřány takové pěkné dvě hodiny?"

Když se nahoře v pasáži Lucerny jen zlehka loučíme, Zdeněk říká: "Jak pravil Jula: neplačte, neplačte."

